

vrijheid DOEboek

 75 jaar
1945 – 2020

1945 Einde van de Tweede Wereldoorlog
en Bevrijding van Europa.

Vol spannende weetjes,
puzzels en DOEdingen.

Wat betekent vrijheid voor jou?

Ga op zoek naar sporen in jouw gemeente.

INTERREG
Deutschland
Nederland

Europäische Union
Europese Unie

Dit **DOEboek** is van: _____
 adres: _____ leeftijd: _____

Hoera voor vrede en vrijheid!

Wanneer je jongeren vraagt wat vrijheid is, hoor je vaak: vakantie, niks doen, sporten, veel geld, geen school, zelf uitmaken wat je wilt en met vrienden chillen.

Herkenbaar, maar als je verder denkt krijg je vrijheid door regels op te stellen. Huh!? Dat klinkt gek, maar het gaat zo. Denk aan sport. Stel dat er geen regels zouden zijn.

Dan zou je met een hockeystick bij voetbal een doelpunt kunnen maken.

Of met 15 spelers in je basketbalteam proberen te winnen. Zonder regels wordt het een puinhoop, met heel veel ruzie. Daarom zijn er spelregels.

Afspraken om samen de vrijheid te maken in het land.

In de Tweede Wereldoorlog verloren mensen hun vrijheid. Ze mochten niet meer gaan waar ze wilden. Mensen mochten hun mening niet meer uiten. De democratie werd afgeschaft. Ook in Nederland werden de Nazi's de baas. In Duitsland werden mensen die het niet met de regering eens waren, opgesloten. Joden, die niets hadden gedaan, werden tot vijand gemaakt en vervolgd. Dat is oorlog in een paar woorden.

In **2020** is het **75 jaar** geleden dat er in Duitsland een einde kwam aan de Tweede Wereldoorlog en Nederland werd bevrijd. Dat willen we niet vergeten en samen vieren we dat er weer democratie in Europa kwam.

Daarom is dit DOEboek Vrijheid gemaakt. Het staat vol puzzels en verhalen over vrede en vrijheid. Hoe denk jij erover? En wat kun jij doen om vrede en vrijheid te maken?

Zo zie ik mijzelf en zo zie jij mij

Een opdracht om samen en tegelijkertijd te doen.

Invullen maar! Beantwoord zelf de vragen van het eerste deel 'Zo zie ik mijzelf'. Daarna draai je het DOEboek om en geef je het aan een klasgenoot/vriend of vriendin voor de vragen:

'Zo zie jij mij'. Als jullie klaar zijn, kun je de antwoorden met elkaar vergelijken. Hoe goed kennen jullie elkaar? Zijn er verrassingen?

Zo zie ik mijzelf

	Naam _____	
1 Ik vind mezelf aardig voor andere kinderen.	☐ soms	☐ meestal
2 Ik ben jaloers op andere kinderen.	☐ soms	☐ meestal
3 Ik kan goed tegen mijn verlies.	☐ soms	☐ meestal
4 Ik ben driftig.	☐ soms	☐ meestal
5 Ik ben verlegen.	☐ soms	☐ meestal
6 Ik ben slordig.	☐ soms	☐ meestal
7 Ik pest andere kinderen.	☐ nooit	☐ soms ☐ vaak
8 Ik heb respect voor mijn ouders.	☐ ja	☐ nee
9 Ik help graag anderen.	☐ ja	☐ nee
10 Ik hou van sport.	☐ ja	☐ nee
11 Ik vind mezelf stoer.	☐ ja	☐ nee
12 Ik heb vrienden.	☐ ja	☐ nee
13 Ik vind mezelf het aardigste kind van de wereld.	☐ ja	☐ nee

Zo zie jij mij		Naam _____
1 jij bent aardig voor andere kinderen.	☐ soms	☐ meestal
2 jij bent jaloers op andere kinderen.	☐ soms	☐ meestal
3 jij kunt goed tegen je verlies.	☐ soms	☐ meestal
4 jij bent driftig.	☐ soms	☐ meestal
5 jij bent verlegen.	☐ soms	☐ meestal
6 jij bent slordig.	☐ soms	☐ meestal
7 jij pest andere kinderen.	☐ nooit	☐ soms ☐ vaak
8 jij hebt respect voor je ouders.	☐ ja	☐ nee
9 jij helpt graag anderen.	☐ ja	☐ nee
10 jij houdt van sport.	☐ ja	☐ nee
11 jij vindt jezelf stoer.	☐ ja	☐ nee
12 jij hebt vrienden.	☐ ja	☐ nee
13 jij bent het aardigste kind van de wereld.	☐ ja	☐ nee

Venray is bevrijd, maar niemand is er veilig...

Venray wordt op 18 oktober 1944 bevrijd door Britse soldaten, maar het is er niet veilig. Alle mensen moeten evacueren. Ze moeten vluchten in hun eigen land. Ook de 1.300 inwoners van Overloon, die in Venray onderdak hebben gekregen moeten mee. De hele winter blijft Venray onbewoond frontgebied. In het voorjaar van 1945 vinden de mensen een verwoest en leeggeroofd dorp.

Vluchtelingen en zieken in de schuilkelders onder St. Servatius en St. Anna in Venray. Op 22 oktober moeten alle mensen vertrekken.

In het gebied Maas en Peel pakken de Nazi's meer dan 3.000 jongens en mannen tussen 16 en 50 jaar op. Ze dwingen hen te werken in de Duitse oorlogsindustrie. Op een zondag in oktober omsingelen gewapende soldaten in 45 dorpen de kerk. Dit doen ze om de mannen aan te houden, die in hun ogen geschikt zijn voor werk in Duitsland. 120 van hen overleven het niet. Het wordt de 'kerkrazzia' genoemd.

Wat is een razzia?

Een razzia is een jacht op een groep mensen.

De mannen leven in grote onzekerheid voor hun eigen leven en dat van hun achtergebleven familie. Er is angst voor geallieerde bombardementen op de fabrieken waarin ze werken. In Castenray, Heide, Leunen, Oirlo, Oostrum, Veulen, Wanssum, Geijsteren, Blitterswijk en nog 35 andere dorpen in Noord en Midden Limburg, vind je een monument om dit niet te vergeten.

Ook in Aalten (Gelderland) en andere plaatsen waren kerkrazzia's.

Wat betekent de titel van het monument 'Sporen die bleven'?

- A Dat mensen sporen gaan zoeken.
- B Dat er zelfs na 75 jaar nog steeds verdrietige herinneringen aan de kerkrazzia's zijn.
- C Dat je na zoveel jaren niet veel met die geschiedenis kunt.

Antwoord op pagina 51.

Wil je meer weten over vluchten uit Venray?

bit.ly/dbvrijheid5 of bit.ly/dbvrijheid6

Wanneer mag je oorlog voeren?

Omcirkel het cijfer dat past bij jouw mening.

Oorlog voeren mag...

	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
...als je land wordt aangevallen en je het wilt verdedigen.	4	2	1	0
...als het gaat om het terugveroveren van je land.	4	3	2	1
...om onderdrukte mensen van hun dictator te bevrijden.	3	2	1	0
...ook met atoomwapens.	6	5	1	0
...nooit.	0	1	3	6

Tel het aantal punten op:

$$..... + ... + ... + ... + ... = ...$$

Hugo de Groot

Bijna 400 jaar geleden schreef de Nederlandse geleerde Hugo de Groot het boek: 'Over het recht van oorlog en vrede'. Volgens Hugo mocht een land een oorlog voeren in drie gevallen.

- 1 Bij een aanval.
- 2 Bij het heroveren van verloren bezit.
- 3 Bij het bestraffen van een staat die onrecht had begaan.

Het doel van een oorlog moet altijd rechtvaardig zijn. En er mag niet meer geweld gebruikt worden dan noodzakelijk is om dat doel te bereiken. Bij alles moet het leven van de mensen op de eerste plaats komen.

Deze regels gelden nog steeds in het volkenrecht in heel de wereld. In de Tweede Wereldoorlog hielden de landen zich niet aan deze regels. Hitler voerde een totale oorlog en doodde heel veel onschuldige burgers. Ook de geallieerde legers bombardeerden de Duitse steden. In enkele dagen werd Hamburg totaal gebombardeerd en kwamen 40.000 mensen om. Landen in oorlog begaan nog steeds oorlogsmisdaden. Nu is er wel de Verenigde Naties die onderzoek kan doen naar oorlogsmisdaden en er is een internationale rechtbank waar leiders en presidenten door veroordeeld kunnen worden.

Hoe kinderen aankijken tegen de ideeën van Hugo, kun je hier zien (3:29) bit.ly/dbvrijheid1

Puntentelling:

2 tot en met 6 punten

Volgens jou is oorlog onvermijdelijk en zullen er altijd oorlogen blijven. Om daarop voorbereid te zijn, vind jij een leger noodzakelijk. Desnoods met atoombommen.

7 tot en met 11 punten

Jij gelooft dat een wereld zonder oorlog onmogelijk is. Volgens jou is oorlog soms noodzakelijk, bijvoorbeeld om mensen te bevrijden en een land te verdedigen.

12 tot en met 17 punten

Jij houdt niet van oorlog, alles moet gedaan worden om oorlog te vermijden. Alleen als alle vreedzame oplossingen zijn mislukt, kun je oorlog accepteren.

18 punten of meer

Jij bent een pacifist en dus fel tegen oorlog. Je vindt geweld geen middel om je te verdedigen en oorlog geen manier om mensen te bevrijden. Dat kan ook gewelddoos.

Wat betekent vrijheid voor jou?

Quiz 't!

Vind jij dat je altijd mag zeggen wat je denkt, omdat dat valt onder vrijheid van meningsuiting? En dat je zelf kunt bepalen wat goed voor je is? Of heb jij liever duidelijke regels waar iedereen zich aan moet houden? Vrijheid betekent voor iedereen iets anders. Wat betekent vrijheid voor jou? Doe de test en je weet 't!

De opdracht

Zet een kruis door het vakje dat het best past bij jouw mening. Extra informatie staat in abracadabra-taal, eh... spiegelbeeld!

vragen:

Mee eens Beetje mee eens Niet mee eens

	Mee eens	Beetje mee eens	Niet mee eens
Vrijheid betekent voor mij: zo min mogelijk regels. Zonder regels wordt het verkeert een binnendoor	★ ★	★	
Ik wil altijd kunnen zeggen wat ik denk. Leiden tot geweld en maatregelen is bij wet	★ ★	★	
Een algeheel kauwgomverbod op straat vind ik prima. Nietgekauwde resten op straat zijn vies		★	★ ★
Ik vind het goed dat het verboden is om bier te kopen als ik nog geen 18 jaar ben. Personen Alcohol is slecht voor de ontwikkeling van je		★	★ ★
Ik vind het onzin dat ik vanaf 14 jaar altijd een ID-kaart of paspoort bij mij moet hebben. een goede afschrijft De politie wil weten met wie ze te maken heeft als ze	★ ★	★	
Pesten moet verboden worden. Verbleven lost het probleem niet op		★	★ ★
Ik vind het onzin om een laserpen te verbieden. oeden Een laserpen kan schade toebrengen aan je	★ ★	★	
Chocoladesigaretten moeten verboden worden. eetder gaan roken ten verpoden kinderen zouden door het snoep het Europese Parlement heeft chocoladesigaret-		★	★ ★

vragen:

Mee eens Beetje mee eens Niet mee eens

Ik wil zelf bepalen welke internetsites ik bezoek. niet alle sites zijn voor kinderen geschikt	★ ★	★	
Ik vind het goed dat babyvuurpijltjes zijn verboden. is gevaarlijk kinderen de bijtjes alle kanten op schieten en dat doordat veel kinderen ze niet de hand afsteken		★	★ ★

Hoe vrij denk jij?

Tel het aantal sterren dat overblijft. De vakjes waar een kruis door staat, tellen niet mee.

0-6 sterren:

Je vindt het belangrijk dat er regels zijn. Hiervoor wil je best vrijheid inleveren.

★ ★ ★

7-13 sterren:

Vrijheid is belangrijk voor jou, maar je wilt ook rekening houden met anderen.

★ ★ ★

14-20 sterren:

Je houdt er niet van dat je vrijheid wordt ingeperkt. Jij bepaalt het liefst zelf wat goed voor je is.

★ ★ ★

Opdracht:

Vijf mensen hadden ontzettend honger, maar toch konden zij niet bij het heerlijke eten op tafel, ze hadden zulke lange armen. Bedenk een oplossing voor hen. Als je er niet uitkomt, kijk dan op pagina 51.

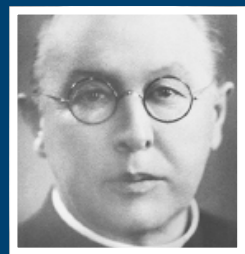
Onderduikkinderen welkom in Horst aan de Maas

In alle 16 kernen van gemeente Horst aan de Maas komen mensen in verzet, worden Joodse kinderen verborgen en moeten mannen gedwongen werken in Duitsland. Bij de bevrijding veranderen veel huizen en gebouwen in puinhopen, zoals de St. Lambertuskerk in Horst.

Pastoor Henri Vullinghs zegt in mei 1940 tegen de mensen in Grubbenvorst: "Onze soldaten kunnen niets meer doen. Nu is het onze beurt. Wij zullen de vreemde soldaten dwarszitten waar wij kunnen." Hij helpt Franse krijgsgevangenen, Joodse onderduikers en gecrashte geallieerde vliegeniers. In mei 1944 wordt Vullinghs op straat gearresteerd. Een jaar later sterft hij in het concentratiekamp Bergen-Belsen in Duitsland.

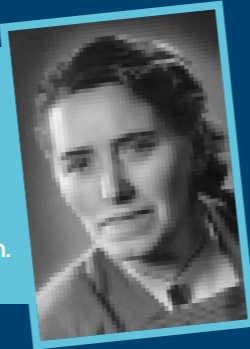
In Grubbenvorst, Sevenum en Grashoek zijn straten en pleinen naar Pastoor Vullinghs vernoemd.

Sevenum wordt bevrijd op 22 november 1944. Er wordt op die dag nog wel een geallieerde bommenwerper aangeschoten. Het toestel maakt een noodlanding bij de Kleefsedijk. Omwonenden helpen de piloot in de bossen te ontkomen. De propeller van dit toestel staat nu op het oorlogsmonument aan het Julianaplantsoen in Sevenum.

Hanna van de Voort uit Tienray is kraamverzorgster in de Noord-Limburgse dorpjes langs de Maas. Het verzet vraagt aan haar of ze Joodse kinderen bij pleeggezinnen wil onderbrengen.

Dit is Bepie Aldewereld. Zij overleefde de oorlog en drie concentratiekampen

De kinderen komen uit Amsterdam per trein. Hanna brengt ze naar de onderduikgezinnen. Ze gaan gewoon naar school en spelen op straat. Hele dorpen kennen hun achtergrond, maar de mensen zwijgen.

In de zomer van 1944 worden in Tienray zes Joodse kinderen opgepakt door Nederlandse politiemannen die de Nazi's helpen. Vier kinderen zijn in het concentratiekamp Auschwitz vermoord.

Samen met anderen helpt Hanna 123 Joodse kinderen. Zij overleven bijna allemaal de oorlog. Op het plein in Tienray staat een monument. 'In memoriam Hanna van de Voort en alle strijders voor recht en vrijheid', staat erop.

Hanna van de Voortplein

"Vergaete dudde dāt noëjts miër."

"Waarom heb je al die mensen geholpen?"

Je wist toch dat ze je zouden doden als je gepakt werd?"

Wat zouden Hanna van de Voort en Henri Vullinghs geantwoord hebben?"

Leve de democratie

Niet alleen de dorpen en steden moesten opnieuw worden opgebouwd. Na vijf jaar dictatuur van de nazi's, werd ook de democratie hersteld. De mensen wilden met elkaar in vrijheid en vrede leven. Ze wilden hun mening geven, zonder opgepakt te worden. Geen angst meer om gediscrimineerd te worden, dat is toch ook vrijheid?

Artikel 3 van de Duitse grondwet

Allen zijn gelijk voor de wet. Niemand mag omwille van zijn geslacht, afkomst, ras, taal, vaderland en herkomst, geloof, religie, politieke overtuiging of voorkeur, gezondheid of handicap worden gediscrimineerd.

Artikel 1 van de Nederlandse grondwet

Allen die zich in Nederland bevinden worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Het mag niet uitmaken of je een jongen of een meisje bent, wat je huidskleur is, wat je afkomst of politieke overtuiging is of wat je gelooft. Discriminatie is verboden.

Wist je dat...

...je kunt discrimineren op basis van verschillende gronden? Denk aan leeftijd, uiterlijk, seksuele geaardheid, handicap, geloof of levensbeschouwing, huidskleur, politieke overtuiging en afkomst.

Ben je zelf weleens gediscrimineerd?

Nee

Ja, op grond van _____
Ik reageerde zo: _____

Heb je weleens iemand gediscrimineerd?

Nee

Ja, op grond van _____

Ik was me wel/niet* bewust van discriminatie.

* Omcirkel het juiste antwoord.

1 Alle mensen moeten altijd gelijk behandeld worden.

Waar Niet waar

Deze stelling is niet waar. Zo worden jongeren door rechters anders behandeld dan volwassenen. Verder zijn er ook speciale parkeerplaatsen voor gehandicapten.

2 Alle mensen moeten in gelijke gevallen gelijk behandeld worden.

Waar Niet waar

In gelijke gevallen moeten mensen gelijk behandeld worden, anders is er sprake van discriminatie. Deze stelling is waar. Het staat in de grondwet.

3 Bij veel sporten zijn er aparte wedstrijden voor jongens en meiden, mag dat?

Waar Niet waar

Ja, dit mag. Jongens en meiden verschillen fysiek van elkaar, denk maar aan lichaamsbouw en spiermassa. Het gaat hier dus niet om gelijke gevallen.

Tip: Wil je meer weten over discriminatie? Kijk op discriminatie.nl.

Wat is vrijheid?

Als je helemaal zelf mag bepalen wat je elke dag doet, dan heb je superveel vrijheid, toch? Om te ontdekken of het echt zo simpel is als het lijkt, moet je extra goed kijken naar de uitspraken.

Tip! gebruik een spiegelkje!

Vrijheid is...

...nooit meer naar school gaan

Alle kinderen hebben recht op onderwijs. Jongeren kunnen niet naar school, terwijl ze wel naar school willen.

...alles kunnen zeggen wat je wilt.

Je mag een politicus niet uitschelden.

...doen waar je zin in hebt.

Regels in het verkeer voorkomen ongelukken.

Iedereen heeft macht

Van de president, de koning en alle kinderen: iedereen heeft macht! Iedereen gebruikt die op een eigen manier. Hoe zorg jij dat je je zin krijgt? Stel je voor: je wilt meer zakgeld. Maar je krijgt het niet. Wat doe je? Kruis aan.

- Je blijft doorzeuren.
- Je praat niet meer met je ouders.
- Je bedenkt argumenten om je ouders te overtuigen.
- Je zet je beste beentje voor en helpt met een klus in huis.
- Je wordt boos en maakt ruzie.
- Je vindt het jammer, maar er is niks aan te doen.
- Je wacht een tijdje en begint er later nog eens over.
- Je gaat heel zielig doen.
- (vul in) _____

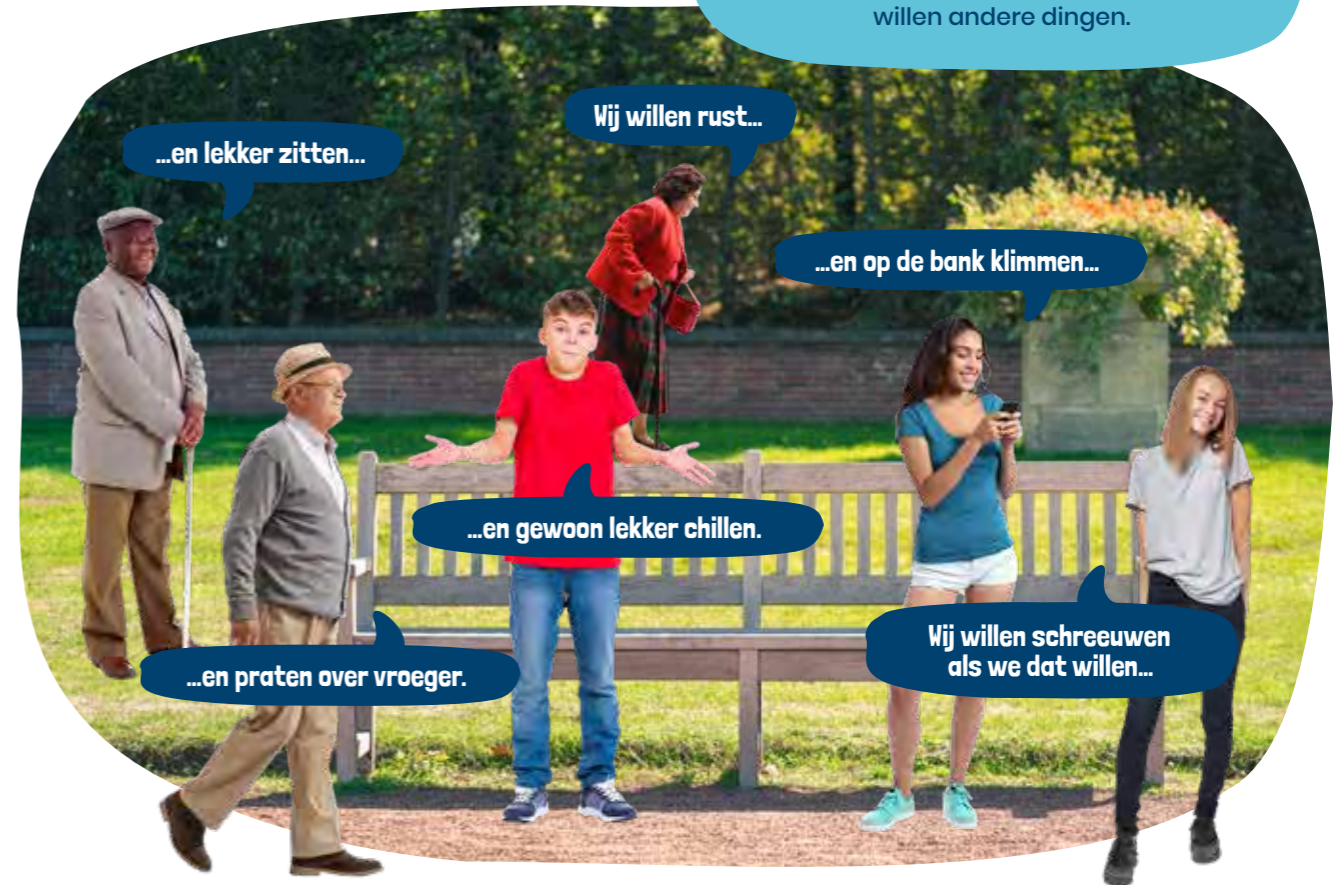

Kijk eens door een andere bril

Als je verliefd bent kijk je door een roze bril. Als je boos bent zie je alleen grijze wolken hangen. En als je echt kwaad bent ziet het zwart voor je ogen. En dit gaat alleen nog maar over je eigen kijkers! Want je kunt ook proberen om een situatie door iemand anders zijn ogen te bekijken. Ben jij er klaar voor? Los dan de strijd om het bankje op!

Ruzie bij de bank

In het park staat een populaire bank. Iedereen wil er graag op zitten. Maar de jongeren en de ouderen willen andere dingen.

Wat lijkt jou een goede oplossing?

Geef elke keuze een cijfer tussen één en zes, waarbij één de beste oplossing is en zes de slechtste.

- Ze sluiten een compromis. De ouderen mogen de bank in de ochtend gebruiken en de kinderen 's middags.
- De ouderen leren klimmen en de kinderen leren rustig zitten.
- Er komt een scheidsrechter.
- De kinderen krijgen een klimrek. Zo heeft ieder zijn eigen plek.
- De ouderen en de kinderen houden rekening met elkaar.
- De bank wordt verplaatst.

Gouden tip

Weet jij een betere oplossing? Schrijf jouw gouden tip hier op.

Weeze:

herinneringen van krijgsgevangenen

De Sint Cyriakuskerk wordt door beschietingen van de geallieerden bijna geheel vernield. Duitse soldaten blazen de toren eind februari 1945 op. Sommige kunstwerken zijn op een andere plek bewaard.

In de laatste weken van de oorlog, steken Duitse soldaten Haus Hertefeld in brand. Ze willen voorkomen dat vijandelijke geallieerde soldaten het gebouw gebruiken om zich te verdedigen.

Wanneer de sirenes gaan loeien, pakken de mensen snel wat spullen en rennen naar een schuilplek, meestal een kelder. Aan hun gezichten kun je de angst zien. Ze weten al lang dat de oorlog verloren is, maar het Duitse leger mag niet stoppen met vechten.

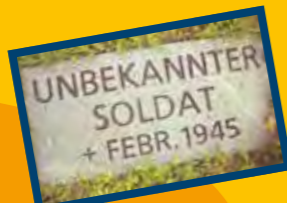
Ook vijftienjarige scholieren uit Weeze moeten leren schieten en meevechten. Deze Duitse jongen werd door geallieerde soldaten gevangen genomen.

In Weeze ligt een Duits soldatenkerkhof met meer dan 2.000 graven. Van sommige soldaten is de naam niet bekend. Er staan drie grote kruizen en ook groepjes van drie kleine kruizen bij elkaar. De kruizen zijn het symbool van lijden, rouwen en hopen.

Na de bevrijding komt vlakbij kasteel Wissen een gevangenenkamp voor Duitse soldaten. De geallieerden bewaken meer dan 230.000 gevangenen, die meestal na enkele maanden naar huis mogen.

In Laarbruch-Weeze komt na de oorlog een Brits militair vliegveld. Nu is daar een museum voor 'Vrede en Vriendschap' op het terrein van Airport Weeze.

Na de Tweede Wereldoorlog werd Duitsland geholpen om het land weer op te bouwen.

Wat zou jij doen om het goed te maken met je vijand?

- Geld geven
- Samenwerken
- Excuses aanbieden
- Afspraken maken
- Praten

Vrijheid voor iedereen .

Wat **vergroot** of **verkleint** volgens jou de vrijheid van mensen? Zet een **kruisje** op de lijn waar jij denkt dat dit het beste past.

Voorbeeld:

Camera's op school

'Het **kruisje** staat een beetje naar rechts, want door camera's wordt de school wel veiliger, maar je wilt niet altijd bekeken worden.'

vergroten de vrijheid

verkleinen de vrijheid

Nu jij:

Verkeersregels

Spelregels bij sport

Paspoortcontrole op de luchthaven

Verbod op discriminatie

Sigarettenverkoop boven 18 jaar

Kaartcontrole bij het station

Wapens

vergroten de vrijheid

vergroten de vrijheid

vergroot de vrijheid

vergroot de vrijheid

vergroot de vrijheid

vergroot de vrijheid

vergroten de vrijheid

verkleinen de vrijheid

verkleinen de vrijheid

verkleint de vrijheid

verkleint de vrijheid

verkleint de vrijheid

verkleint de vrijheid

verkleinen de vrijheid

Hoe denken jouw vrienden of familie hierover? Vergelijk antwoorden en ga de discussie aan.

Wat vind jij eerlijk?

Iedereen gelijk behandelen.

mee eens niet mee eens

(Kom je er niet uit? Kijk dan bij vraag 3 op pagina 9.) Laat de cartoon aan je (groot) ouders of burens zien. Wat vinden zij eerlijk?

Lastig?

De meeste regels vergroten én verkleinen de vrijheid van mensen tegelijkertijd. Net een stoplicht: wanneer de één mag rijden, moet de ander wachten.

10x Vrijheid vergroten

Zo **vergroot je vrijheid** voor anderen. Maar... oeps! De laatste **twee tips** zijn weggefallen. **Verzin** jij ze erbij?

- Iedereen gelijk behandelen.
- Geen geweld gebruiken.
- Een vriend die gepest wordt helpen.
- Geld geven aan arme kinderen.
- Fair play in sport.
- Goed doel liken.

_____

_____

Russische meisjes blijven in Beesel en Reuver

Het Duitse leger brengt in 1942 meisjes en jonge vrouwen uit Rusland naar de grensstreek van Limburg om in fabrieken te werken. Daar werken ook Nederlandse dwangarbeiders. Er ontstaan vriendschappen tussen de Limburgse mannen en Russische vrouwen. In juni 1944 besluiten veel Nederlandse mannen en Russische vrouwen te vluchten.

In Reuver en Beesel duiken ze onder. Dat is levensgevaarlijk voor de onderduikers, maar ook voor de mensen die de onderduikers in huis nemen. Je kan worden doodgeschoten als je wordt ontdekt of verraden. In februari 1945 moeten ook de onderduikers met de Nederlandse gezinnen evacueren naar Noord-Nederland.

Na de bevrijding kunnen de vrouwen niet terug naar Rusland. Ze worden als verraders gezien omdat ze voor de Duitsers hebben gewerkt. Sommige Russinnen trouwen met mannen uit Reuver en Beesel.

In de laatste maanden van de oorlog ligt Beesel in de vuurlinie. Mia Bongaerts is 15 jaar als alle inwoners binnen een half uur uit Beesel moeten vertrekken op bevel van de Duitse soldaten. Mia is nu 90 jaar: "Ik vond het wel avontuurlijk. Ik was nog echt een kind en zag geen gevaar. Op straat floten de granaten ons om de oren, maar echt bang ben ik nooit geweest. Je raakt eraan gewend."

Mia hield een dagboek bij. "Het dook toevallig op bij de laatste verhuizing en ik had er mijn kinderen nog nooit over verteld." Het boekje is te koop bij de VVV in Beesel.

Op 11 november 1944 vindt in Kessel een veerpontongeluk plaats. Zeven inwoners van Belfeld moeten van Duitse soldaten met de veerpont oversteken. De veerman weigert omdat de pont veel te zwaar beladen is. Midden op de Maas kiept de veerpont om en zinkt. Dertien mensen verdrinken. Twee mensen overleven de ramp.

75 jaar geleden stort aan de Maasoever bij Kessel een Britse bommenwerper neer. Vijf bemanningsleden overleven de ramp niet. Kinderen van de basisscholen uit Kessel en Kessel-Eik onthullen een plaquette.

Verzet tegen onrecht = Inzet voor de ander

Schrijf de letters van de antwoorden die bij 'verzet en inzet' horen achter elkaar. Wat lees je?

men	"Kappen nou met dat pesten!"	vrij	Een schoolstaking organiseren voor het klimaat.
die	Iemand buitensluiten.	gan	Wegkijken bij pesten.
sen	Vriendelijk doen tegen iemand in de winkel.	heid	Straatafval opruimen.
heeft	Steen gooien naar eenden in het park.	fee	Roddelen over je klasgenoten
kun	Tegen dierenleed protesteren.	ma	Een boom planten in de tuin van de school.
och	Iemands verjaardag negeren.	oms	Rommel op straat gooien.
nen	Je oma helpen.	ken	Een oudere vragen wat hij/zij deed op jouw leeftijd.
been	De buschauffeur negeren.	zij	Lachen als iemand bang is.

Het kleine meisje kan de wedstrijd niet zien. Hoe kun je haar helpen?

- De vader moet haar optillen.
- Een gat boren in de schutting.
- Met een spiegel aan een stokje.
- _____

De democratie in gevaar

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is Adolf Hitler de baas. Hij vindt dat een land het best bestuurd kan worden door één sterke leider (en dat is hij zelf!). Hitler is een dictator, alle regels en wetten worden door hem opgelegd. Daarom schaft hij de democratie af.

Als democratie is afgeschaft...

Wat gebeurde er in Nederland toen de democratie was afgeschaft? Kies vijf antwoorden en tel de getallen bij elkaar op, zodat de som klopt.

- 1 De Nederlandse regering moest weg.
- 2 De rood - wit - blauwe vlag werd verboden.
- 3 Kranten konden de waarheid opschrijven.
- 4 Joodse Nederlanders werden gediscrimineerd.
- 5 Politieke partijen werden verboden, behalve de NSB.
- 6 Mensen mochten protesteren tegen de Duitse bezetting.
- 7 Het zingen van het volkslied 'Het Wilhelmus' werd verboden.

□ + □ + □ + □ + □ = 19

Democratie of dictatuur?

Weet jij wat het verschil is tussen een democratie en een dictatuur? Zet de letters achter elkaar van de zinnen die bij een democratie horen. Dan lees je wat het belangrijkste onderdeel is voor een democratie.

- G Er zijn vrije verkiezingen en de stemming is geheim.
- K Het leger controleert burgers en grijpt in bij protesten.
- U Internet wordt gecontroleerd door de regering.
- R Iedereen mag een politieke partij oprichten.
- I De regering bepaalt wat kranten schrijven en televisiezenders uitzenden.
- O Volksvertegenwoordigers controleren de regering.
- Z Er is maar één politieke partij toegestaan en die is het altijd eens met de regering.
- F Je krijgt geld als je gaat stemmen.
- N Kranten mogen over alles schrijven.
- L Kritiek op de regering is verboden.
- D Iedereen kan terecht bij een onafhankelijke rechter.
- W Je hebt vrije toegang tot internet.
- J Het is verboden om je in te zetten voor democratie.
- E Je mag kritiek op de regering hebben.
- V De rechter wordt gecontroleerd door de regering.
- T Je mag tegen de democratie zijn.

Democratie kan niet zonder een...

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □

Praten of vechten?

Na de Tweede Wereldoorlog is de democratie weer hersteld. Maar dat betekent niet dat er geen problemen meer zijn! Iedereen heeft zo zijn eigen ideeën en oplossingen. De één is democratischer en wil veel praten en overleggen, terwijl de ander liever zelf bepaalt wat hij doet, zelfs ruzie zoekt als dat nodig is. **Wat voor type ben jij?**

Doe de test!

Los jij problemen op met praten en ben je dus meer een democratisch type of ben jij een vechter? Doe de test en kom erachter wat voor type je bent.

Je nichtje gaat steeds voor de tv staan.

- A Je zegt dat ze weg moet gaan.
- B Je duwt haar weg.

Een man zegt dat jullie niet met z'n drieën naast elkaar mogen fietsen.

- A Je gaat achter elkaar fietsen.
- B Je doet net of je niets gehoord hebt.

Iemand heeft een belachelijke foto van een klasgenoot op internet gezet.

- A Je vindt dat dit niet kan.
- B Je stuurt de foto door naar anderen.

In de klas wordt steeds hetzelfde meisje gepest.

- A Je gaat er samen met anderen iets aan doen.
- B Je vindt het rot voor haar maar je doet er niks aan.

Van school naar huis zie je dat je vriendin wordt geslagen.

- A Je maakt foto's.
- B Je slaat samen met haar de aanvaller terug.

Er wordt over een klasgenoot geroddeld op internet.

- A Je blokkeert de roddelaars.
- B Je vindt het wel geinig.

Je speelt een computerspel waarbij je voetgangers dood moet rijden.

- A Je vindt dat grof.
- B Je vindt dat geen probleem, het is maar een spelletje.

Je vriendin steelt een zak snoep in een winkel.

- A Je zegt dat ze dat niet moet doen.
- B Je zegt er niets van.

Een jongen gaat steeds expres op je voet staan.

- A Je vraagt waarom hij dat doet.
- B Je geeft hem een klap.

Hoe vaak heb jij voor A gekozen?

0 tot 3 keer

Je houdt van vechten.

Tip: Pas op, want wie geweld gebruikt, krijgt ook klappen.

4 tot 6 keer

Je houdt niet echt van geweld maar je hebt weleens ruzie.

Tip: Laat het niet uit de hand lopen. Praten is beter dan vechten.

7 tot 9 keer

Je houdt helemaal niet van vechten.

Tip: Laat je niet dissen. Het is goed als je soms in actie komt.

Kranenburg: haat doodt, liefde verzoent

In Kranenburg is hevig gevochten. Het begint al in september 1944 als het dorp Frasselt wordt gebombardeerd. Overal stof- en zandwolken. Het Reichswald en de omgeving zijn maandenlang doel van de Brits-Canadese jachtbommenwerpers. Begin februari 1945 wordt Kranenburg bevrijd.

Vlakbij de grens staat een boswachterswoning en daar krijgen veel Joden onderdak van Lotte Rausch, de dochter van boswachter Gustav. Lotte's vader weet niet dat zij Duitse Joden helpt om de Nederlandse grens over te komen naar de boerderij van Henk en Maria Kerkhoff.

In de zomer van 1939 gaat het mis en wordt Lotte een week vastgezet in de gevangenis in Kleve. Ze wordt kaalgeschoren en naar huis gestuurd. Als straf wordt boswachter Gustav, die van niets wist, op 31 augustus 1939 overgeplaatst naar Krefeld.

In de nacht van 9 november 1938 worden in Duitsland synagogen en Joodse winkels verwoest of in brand gestoken. Het leven van de Joodse bevolking wordt steeds zwaarder. Veel Joodse gezinnen proberen te vluchten naar het vrije Nederland. De Nederlanders houden de grenzen dicht en sturen Joodse vluchtelingen terug. Ze zijn niet welkom. Daarom moeten ze het stiekem doen.

Sinds 1994 herdenkt de gemeente Kranenburg bij het monument 'Haat doodt, liefde verzoent'. Het monument herinnert aan de gebeurtenis op zondag 17 september 1944. Op deze dag zijn twee Amerikaanse vliegtuigbemanningleden op klaarlichte dag in het bijzijn van vele inwoners van Kranenburg, op straat vermoord. Ze waren bij Kranenburg neergestort met hun transportvliegtuig. Bij de herdenkingen zijn naast veel gasten ook familieleden van de slachtoffers aanwezig.

In februari 1945 zet het Duitse leger een groot deel van het Nederlands-Duitse grensgebied onder water om de geallieerden tegen te werken. Dijken worden opgeblazen en grote stukken land komen onder water te staan.

Kinderen van de tweetalige Realschule vinden dat ze van de Tweede Wereldoorlog kunnen leren, maar dat je elkaar niet de schuld moet geven.

Kinderen hebben recht op vrede

In Europa, maar ook in de rest van de wereld waren mensen blij dat de oorlog voorbij was. Om te voorkomen dat zo iets ooit weer zou gebeuren, richtten 50 landen met elkaar de Verenigde Naties (VN) op. Inmiddels zijn er meer dan 200 landen lid van deze club. Ze willen oorlog, onderdrukking en armoede aanpakken. Conflicten willen ze oplossen met praten in plaats van vechten.

Wist je dat...

...er ook een Verdrag voor de Rechten van het Kind is? Dat nam de VN aan op 20 november 1989. 'Als landen de rechten van het kind zouden respecteren, dan zou er overal vrede zijn.'

Opdracht:

Hieronder staan 10 rechten van het kind. Waar horen ze bij? Verbind de plaatjes met de rechten. **Ieder kind heeft recht op:**

Gezondheidszorg

Sport en spel

Onderwijs

Eigen mening

Schoon milieu

Bescherming tegen
kinderarbeid

Opgroeien bij je ouders

Bescherming tegen
oorlog en geweld

Eten en drinken

Eigen geloof, cultuur,
taal en identiteit

"Wat geweldig dat niemand ook maar één moment hoeft te wachten met het verbeteren van de wereld." Anne Frank

Kanniewaarzijn?! Of toch wel?!

Wat is waar?

Twee van deze beweringen zijn waar en twee niet. Welke denk je?

1 Alle vogels kunnen vliegen.

waar

niet waar

2 Alle vogels kunnen eieren leggen.

waar

niet waar

3 Kiwi's zijn mensen.

waar

niet waar

4 Een Kiwi is een vogel.

waar

niet waar

Los de rebus op en ontdek welke stellingen waar zijn.

Heb jij vooroordelen?

Als je een oordeel geeft voordat je iemand kent, is dat een vooroordeel. Alle mensen hebben ze. Je wordt er niet mee geboren, maar je leert ze. Van je ouders, je vrienden, de tv of uit de krant. Een vooroordeel is niet waar.

Roken is ongezond. 1

Duitsers zijn onbetrouwbaar. 2

Vluchtelingen zijn profiteurs. 3

Duitsers zijn slimmer dan Nederlanders. 4

Sommige voetbalsupporters van VVV-Venlo zijn agressief. 5

Jongens die aan ballet doen zijn slappelingen. 6

Kinderen die goed kunnen leren zijn saai. 7

- 1 **Geen vooroordeel.** De meeste supporters willen gewoon van voetbal genieten.
- 2 **Geen vooroordeel.** Het is een feit dat roken niet goed is voor je hart en longen.
- 3 **Vooroordeel.** Door alle Belgenmoppen zou je bijna denken dat het nog waar is ook!
- 4 **Vooroordeel.** Overal wonen betrouwbare en onbetrouwbare mensen.
- 5 **Vooroordeel.** Ze kunnen heel veel plezier maken.
- 6 **Vooroordeel.** Mensen vluchten voor oorlog en geweld of als de oogst mislukt is.
- 7 **Vooroordeel.** Je moet juist heel sterk zijn om te kunnen dansen.

1 Niet waar. Struisvogels kunnen niet vliegen, maar ze kunnen wel hard lopen: wel 50 kilometer per uur. Dat is sneller dan een scooter!

2 Niet waar. Alleen de vrouwtjes kunnen eieren leggen.

3 Waar. Inwoners van Nieuw-Zeeland worden ook wel kiwi's genoemd.

4 Waar. De vogel leeft in Nieuw-Zeeland en legt jaarlijks een ei dat bijna net zo groot is als hijzelf.

DOEboek Quiz

1. Wat betekent: Vrijheid is voor mensen als water voor een vis?

- A Dat vrijheid heel gewoon voor je is. Je bent eraan gewend.
- B Dat je vrijheid alleen onder water kan beleven.
- C Dat mensen en vissen in vrijheid samenleven.

2. Wat is de grondwet?

- A Een wet die op de grond gevallen is.
- B Een boek met regels voor grondonderzoek.
- C Een boek met de regels voor de democratie waar de regering en iedereen zich aan moet houden.

3. Er is geen beter land dan Nederland? Deze uitspraak is:

- A Een feit (is altijd waar voor iedereen).
- B Een mening (je kunt het er mee eens zijn of niet).
- C Iets waar alle Nederlanders het mee eens zijn.

4. Wat is democratie?

- A Je mag je mening uitspreken en geloven wat je wilt.
- B Meiden zijn de baas.
- C Protesteren is verboden.

5. Wanneer noemen we iets een Win - Win situatie?

- A Wanneer je de loterij wint.
- B Wanneer twee personen een ruzie oplossen en iedereen erop vooruitgaat.
- C Wanneer je een ruzie met de juf of meester moet uitpraten.

6. Wat is inspraak?

- A Dat je in jezelf praat.
- B Dat kun je leren bij een spraakleeraar.
- C Dat jouw mening telt en je mag mee beslissen.

7. Welke uitspraak beschrijft democratie?

- A Eén leider beslist en iedereen moet hetzelfde geloven.
- B Samen regels maken.
- C Ikke, ikke, ikke en de rest kan stikken.

8. Wat is discriminatie?

- A Iets lekkers dat je bij de snackbar kunt kopen.
- B Wanneer je mensen buitensluit om hun geloof of om hun huidskleur.
- C Dat andere mensen voor je zorgen.

9. Kunnen kinderen vrijheid en vrede maken?

- A Ja, iedereen kan vrede maken door elkaar en de aarde te respecteren.
- B Nee, kinderen hebben geen invloed en geen macht.
- C Dat kunnen we beter aan soldaten overlaten.

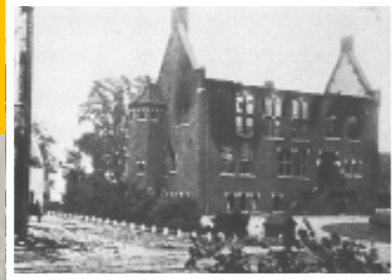
10. De vader van Monika heeft 5 dochters: Lala, Lele, Lili, Lulu en ...?

- A Nicole
- B Lolo
- C Monika

Noodschool en noodkerk voor Mook en Middelaar

Oorlog is een ramp als soldaten komen vechten om jouw dorp of stad. Op 17 september 1944 landen 8.000 Amerikaanse parachutisten tussen Groesbeek en Mook. Ze bevrijden Mook op die dag.

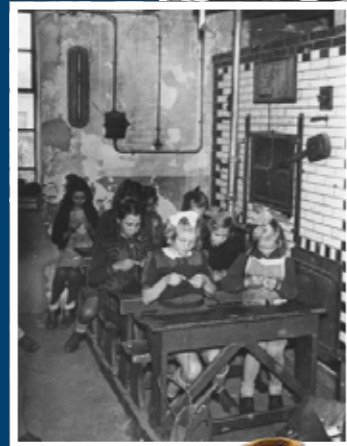

Op 20 september doen Duitse soldaten een tegenaanval en komt het dorp voor één dag weer in handen van het Duitse leger. Op 21 september is Mook definitief bevrijd. Door de gevechten is de kerk van Middelaar en het gemeentehuis van Mook vernield.

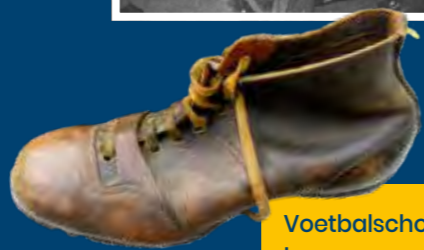
Net als in zoveel dorpen in het frontgebied zijn de meeste mensen niet thuis bij de bevrijding. Ze zijn bossen in gevlucht of zoeken in andere dorpen een veilige plek.

Op plekken waar hard gevochten is, vind je oorlogsbegraafplaatsen. Op het Mook War Cemetery liggen 322 gesneuvelde soldaten. Ze komen uit het Verenigd Koninkrijk (Engeland), Polen, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland.

Middelaar ligt vijf maanden tussen de vechtende soldaten. Alle huizen zijn kapotgeschoten. Ook de kerk en de school. De mensen bouwen een noodkerk en de kinderen krijgen 's middags les in de bakkerij. Koningin Wilhelmina komt op bezoek bij de noodschool.

Voetbalschoenen zijn er niet in de oorlog. Twee vrienden kopen samen één paar tweedehands. De één is linksbenig en de ander rechtsbenig. Ze nemen ieder één voetbalschoen aan het schietbeen en aan de andere voet een gewone schoen. Club Eendracht in Mook wordt in de oorlog twee keer kampioen.

Bekijk het verhaal van de **22 jarige Canadese soldaat Antonio Barbaro**:

bit.ly/dbvrijheid8

De Gouden Regel

Stel je voor:

Je krijgt de opdracht om regels en wetten te maken voor een nieuw land waar je samen met anderen in gaat wonen. Er is één probleem, je weet niet wie je zelf bent in die nieuwe maatschappij. Misschien ben je wel een meisje of een jongen, jong of juist oud. Je weet niet of je ziek of gezond bent, welk werk je doet en wat je huidskleur is.

Opdracht

Hoe loopt dit af?
Welke regels en wetten zou jij willen maken?

Verschillende Gouden Regels

Welke regel spreekt jou het meest aan?

- 1 Doe anderen niet aan wat jezelf pijn zou doen.
- 2 Behandel de mensen zoals jij door hen behandeld wilt worden.
- 3 Je bent een ware gelovige als je voor anderen hetzelfde wenst als voor jezelf.
- 4 Respecteer mensen en het leven op aarde.
- 5 Zoals een moeder haar kind beschermt, laten we zo elkaar beschermen.
- 6 Voor allen die goed zijn voor mij, ben ik goed. Voor diegenen die niet goed zijn voor mij, ben ik ook goed.
- 7 Wat hatelijk en slecht voor jezelf is, doe dat je naaste niet aan.

Kijk waar deze regel vandaan komt.

Ben je nog steeds tevreden met je keuze?

- 7 Jodendom
- 6 Taoïsme
- 5 Boeddhisme
- 4 Humanisme
- 3 Islam
- 2 Christendom
- 1 Hindoeïsme

Hint

Bij het maken van wetten kun je zoveel mogelijk rekening houden met de wensen van andere mensen.

Duitse

Oorlogsbegraafplaats Ysselsteyn

JOC EDUCATIEF ONTMOETINGSCENTRUM
YSSELSTEYN

Niet ver van Venray ligt de Duitse oorlogsbegraafplaats Ysselsteyn, waar bijna 32.000 gesneuvelde soldaten werden begraven. Van ongeveer 6.000 doden weten we de namen niet.

Het aantal doden van de gehele tweede wereldoorlog is 72 miljoen. Over zes jaar oorlog is dat ongeveer 32.000 doden per dag. Dat is het aantal doden dat in Ysselsteyn is begraven. Elke dode heeft een naam, een gezicht en een verhaal.

Harry Herrmann is 16 jaar als hij wordt opgeroepen om te vechten in het Duitse leger. Na twee weken komt hij om het leven. Hij hield een dagboek bij en is in Ysselsteyn begraven.

Karl-Heinz Rosch is soldaat in het Duitse leger en heeft twee kinderen geholpen om te schuilen voor geallieerde beschietingen in Goirle op 6 oktober 1944. Hij komt daarbij zelf om het leven. Hij wordt in Ysselsteyn begraven. In Riel staat een monument voor hem.

Ernst Gräwe is dokter en soldaat. Hij moet in Nederland burgers doodschieten op straat. Hij doet zijn helm af en weigert het bevel. Zijn commandant schiet hem direct dood. 45 minuten later komen de eerste Canadese soldaten in Deventer aan en bevrijden de stad.

Spannende posters en advertenties verleiden meer dan 22.000 Nederlandse mannen en jongens tot het Duitse leger. De meesten worden gedood in gevechten in Rusland. Veel Nederlanders vinden hen verraders. Sommigen liggen begraven in Ysselsteyn.

Op allerlei plekken in Duitsland en ook op de oorlogsbegraafplaats Ysselsteyn in Nederland worden herdenkingen georganiseerd. Duitsland herdenkt op Volkstrauertag alle doden die omkwamen in gewapende conflicten en de slachtoffers van gewelddadige onderdrukking over de hele wereld van toen tot nu. In 2020 valt Volkstrauertag op 15 november.

In 1995 wordt bij de ingang van de begraafplaats een Japanse Ginkgoboom geplant. Deze boomsoort begon na de atombomaanvallen op Hiroshima en Nagasaki in 1945, als eerste weer te bloeien. Daarom is de boom een teken geworden van hoop op vrede in een betere wereld.

Er zijn ook Nederlanders en Duitsers begraven die Joden hebben verraden of oorlogsmisdaden hebben gepleegd. Sommige mensen vinden het moeilijk om te accepteren dat zij wel een graf kregen en zoveel Joden niet. Deze mensen moet je geen eer bewijzen. Ben je het hiermee eens of denk je er anders over?

Sjoerd Ewals bij een rondleiding op de Duitse begraafplaats.

Mensen die de begraafplaats op lopen, vallen helemaal stil.

Sjoerd Ewals werkt bij het ontmoetingscentrum van de Duitse oorlogsbegraafplaats in Ysselsteyn. Het hele jaar organiseren ze vredesprojecten voor schoolgroepen en andere organisaties. Sjoerd vindt geschiedenis heel interessant en maakt de programma's voor kinderen en jongeren.

Vind je het eng om op een begraafplaats te werken?

"Nee, ik ken de verhalen want ik ben hier in de buurt opgegroeid. Iedereen die hier voor het eerst komt, wordt wel even helemaal stil bij zoveel doden op een rij."

Wat doen kinderen en jongeren hier?

"Ze kunnen hier zien en voelen wat een verdriet oorlog kan brengen en verhalen van soldaten onderzoeken. Ze werken hier ook, bijvoorbeeld het schilderen van de namen in de kruizen."

Wat vinden Duitsers van de bevrijding van Europa?

"In Duitsland voelen veel mensen zich schuldig. Veel mensen denken: ons land is met de Tweede Wereldoorlog begonnen. Duitsland heeft de oorlog verloren en werd niet bevrijd in 1945."

Hoe kun je dan herdenken?

"Wij vereren de soldaten niet. We noemen hen geen helden. Wij herdenken de slachtoffers die door de Nazi's gedood zijn, maar ook de mensen die bij de bombardementen zijn omgekomen."

Hebben alle soldaten dan zoveel kwaad gedaan?

"Nee, zeker niet alle soldaten waren fanatieke Nazi's. Ze moesten in het leger. De meeste Duitse soldaten die in Ysselsteyn zijn begraven waren nog geen twintig. Niemand wil graag sterven, zeker jongeren niet."

Ze geloofden Adolf Hitler wel.

"Kinderen leerden van jongs af aan dat Duitsers betere mensen zijn. Dat was een reden om anderen te haten en te vervolgen. Ze geloofden het omdat hun ouders dat ook deden."

Duitse kinderen en jongeren van nu kun je daar toch niet de schuld van geven.

"Nee, die hebben geen schuld aan de Tweede Wereldoorlog. Ze hebben er door hun familiegeschiedenis wel mee te maken en ze kunnen zich nu inzetten voor vrede en vrijheid."

Hoe kunnen vijanden van vroeger vrienden worden?

"Een paar jaar geleden legden Russische en Amerikaanse militairen hier samen een krans. We kunnen werken aan verzoening door te luisteren naar het verhaal van mensen en zo elkaar beter begrijpen."

Kunnen Nederlanders en Duitsers niet samen de 75-jarige bevrijding vieren?

"Het gebeurt al op sommige plekken, maar het is niet makkelijk. Het DOEboek kan helpen om elkaar beter te begrijpen."

Meer weten: bit.ly/dbvrijheid20

Bevrijding: een ramp in Noord-Limburg en het Rijngebied

De grootste geallieerde aanval vanuit Nederland vindt in het voorjaar van 1945 plaats. Het landschap wordt een bloedig slagveld. De geallieerden verliezen 23.000 man. Het Duitse leger treurt om 38.000 doden.

Duizenden burgers aan beide zijden van de grens leven in angst, zijn gevlucht, raken familieleden kwijt of verblijven in de schuilkelders

Elk jaar vieren we op 5 mei Bevrijdingsdag met veel muziek en lekker eten bij bevrijdingsfestivals in elke provincie.

Voor Duitsland eindigde de oorlog op 8 mei 1945. Het is geen officiële vrije dag en de meeste mensen staan er niet bij stil.

Als je het bekijkt met geallieerde ogen, wordt Duitsland niet bevrijd maar overwonnen door de legers van Engeland, Amerika, Rusland en nog veel meer landen.

Gedurende de oorlog en vooral aan het einde zijn heel veel Duitse steden gebombardeerd. In bijna elk gezin is verdriet om een dode vader, dochter of ander familielid.

De Bevrijding is voor heel veel mensen geen feestje. Geallieerde soldaten hebben verdriet om gesneuvelde vrienden, familieleden treuren om vermoorde verzetsstrijders. In bijna alle Duitse families is verdriet om de soldaten die sneuvelden in de strijd. Overlevenden rouwen om alle Joden en om de Roma en Sinti die werden vermoord in vernietigingskampen.

In Nederland komt de democratie weer terug in 1945, in Duitsland ook. Je kan ook zeggen dat Duitsland werd bevrijd.

Oorlog is de verleden tijd van vrede.

Mensen die in een oorlog moeten leven, verlangen naar de dag dat het voorbij zal zijn. Ooit komt er een dag dat de mensen bevrijd worden. Dat de vrede weer komt...

Wanneer is het
Bevrijdingsdag in 2020?

- 8 mei
- 5 mei
- 17 augustus
- 3 oktober
- 11 november
- 1 juli

Het antwoord vind je op pagina 51.

Alle tranen zijn zout

Janusz Korczak was een Pools Joodse kinderarts. Hij werkte in een Joods weeshuis in Warschau in Polen en schreef ook kinderboeken. Hij was pedagoog en is nog steeds beroemd om zijn goede ideeën. "Kinderen voeden volwassenen ook op", zei hij. Kinderen zijn ook mensen en verdienen ons respect, schreef hij in het boek 'Hoe houd je van een kind'.

Hij zei ook over het verdriet van kleine en grote mensen: "Of je nu jong of oud bent, vriend of vijand, arm of rijk: alle tranen zijn zout. In verdriet worden alle mensen gelijk".

In augustus 1942 werd hij samen met de Joodse kinderen vermoord in het vernietigingskamp Treblinka.

In Jeruzalem en in Polen staan monumenten voor Janusz Korczak en de kinderen. Veel mensen leggen een klein steentje op het monument om te herdenken en om hun respect te tonen. Dat is een Joodse gewoonte en je ziet het vaak op Joodse begraafplaatsen, maar iedereen mag het doen.

Kijk samen naar de
speelfilm over het leven
van **Janusz Korczak**.

bit.ly/dbvrijheid21

Meer weten
over **Korczak**?

bit.ly/dbvrijheid22

Vroeger gaat niet over...

Kunnen Duitsers en Nederlanders samen de doden herdenken en bevrijding vieren? Er zijn mensen die dat prima vinden, want kinderen en jongeren van nu kun je niet de schuld geven van oorlogsmisdaden. Anderen willen niet samen herdenken. Ze kunnen niet vergeten wat er in de oorlog met hun familieleden is gebeurd.

Herdenken in Nederland

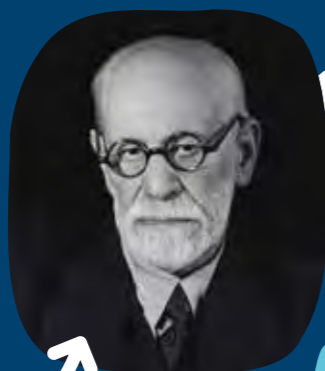
Op 4 mei is er 's avonds om 8 uur de Nationale Dodenherdenking. Dan staat het leven 2 minuten stil. Iedereen zwijgt. De treinen rijden niet en bijna alle auto's op de snelweg zijn gestopt op een parkeerplek. Mensen ontmoeten elkaar bij monumenten. Ze denken aan het verdriet van de Tweede Wereldoorlog. Ze denken ook aan de oorlogen die er nu nog zijn.

Herdenken in Duitsland

De derde zondag in november is het Volkstrauertag (volksrouwdag). Bij oorlogsmonumenten en op begraafplaatsen vinden herdenkingen plaats voor de doden van de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. Je ziet dat het vooral militairen zijn die kransen leggen voor gesneuvelde soldaten, burgerslachtoffers en medemensen die zijn vermoord in concentratiekampen.

"Veel kinderen vinden 2 minuten lang zwijgen best lang."

Sommige oude mensen praten over de oorlog. Anderen helemaal niet. "Begin je daar nu alweer over?"

Heb je wel eens meegemaakt dat je opgelucht was nadat je over een verdrietige ervaring vertelde?

Sigmund Freud is een psycholoog uit Wenen. Hij vluchtte voor de Nazi's naar Engeland omdat hij Jood was. Hij hielp mensen met het verwerken van verdriet. Hij zei: "Het is goed om over je verdriet te praten. Dat doet meestal wel zeer bij het vertellen omdat er nare herinneringen naar boven kunnen komen. Als je klaar bent met praten en misschien huilen, word je er wel rustiger van."

Op de begraafplaats van Vorden liggen 10 Duitse soldaten begraven. Het lokale comité 4 en 5 mei wil tijdens de Dodenherdenking ook langs dit graf lopen. Sommige mensen vinden dat je dat niet op 4 mei moet doen. Anderen zeggen dat het goed is om ook stil te staan bij de Duitse oorlogsslachtoffers.

Bijna een jaar na de val van de Berlijnse Muur werden op 3 oktober 1990 de Bondsrepubliek Duitsland en de voormalige DDR herenigd. Daarom vieren de Duitsers elk jaar op 3 oktober de 'Dag van de Duitse Eenheid'. Omdat het een officiële feestdag is, zijn de scholen, winkels en bedrijven gesloten. Terwijl toespraken over hereniging, democratie en vrede worden gehouden in de Bondsdag, genieten de Duitsers van een vrije dag met het gezin.

Bekijk de speciale aflevering van Omroep Gelderland over "Herdenken en Verzoenen"!

Straten vol vrijheid, vrede en verzet

Er worden straten en pleinen vernoemd naar mensen, die vrede gemaakt hebben of zich hebben verzet tegen onrecht. Onderzoek of dat ook in jouw woonplaats zo is. Informeer bij het gemeentehuis of plaatselijk museum. Denk aan: Martin Luther Kingweg, Nelson Mandelabrug, Anne Frankplein, Vrijheidsstraat en de Laan van de Mensenrechten.

Delen!

Maak een flyer waarin je iets vertelt over de betekenis van de straatnaam die je hebt gevonden. Verspreid je zelfgemaakte flyer onder bewoners om hen ook te informeren over de straatnaam.

ZONDER HAAT STRAAT

Voor heel veel kinderen is Adolf Hitler het symbool van het kwaad. Hij scoort nog hoger dan de duivel. Hier zie je een babyfoto van Adolf Hitler. Stel dat deze baby niet geboren was, zou er dan geen geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog zijn? Of was er dan iemand anders in zijn plaats gekomen? Wat denk jij?

Kijken met andere ogen... Niets is wat het lijkt...

Knip de bodem uit plastic of kartonnen bakers. Maak met een elastiekje en het touw een brilletje.

Wat gebeurt er als iedereen maar een deel van het geheel kan zien?

Doe het met een hele groep en ga een partijtje voetballen. Maak teams, zet de brillen op en spelen maar!

Ga je anders voetballen?

Zoek op wat mensen bedoelen met het woord tunnelvisie.

Bedenk zelf een ondertekening bij deze foto van Britse soldaten na de bevrijding van Kranenburg.

Basiliek van Kevelaer gered

door moedige soldaat

Het Duitse leger trekt zich eind 1944 uit Nederland terug. Tijdens de terugtocht vernietigen ze alle kerktorens zodat ze niet in handen vallen van de geallieerde legers. Ook de toren van de beroemde basiliek in Kevelaer moet kapot zodat ze niet in handen van de geallieerde legers vallen. Een dappere soldaat bevestigt de lont expres verkeerd zodat het dynamiet niet ontploft. Hij brengt zijn eigen leven in gevaar. Dankzij hem hebben veel mensen nog steeds de mogelijkheid om de basiliek in Kevelaer te bewonderen.

Op 2 januari 1945 dwingen politieagenten de bewoners van Kevelaer hun huizen te verlaten. Pastoor Holtmann wordt gearresteerd en naar de gevangenis van Düsseldorf gebracht omdat hij weigerde de stad te verlaten.

Kevelaer is sinds 1642 een Maria-bedevaartsoord. Veel gelovigen reizen elk jaar naar de genadekapel om te bidden. Sinds 1642 wordt er een afbeelding van de Maagd Maria vereerd. Gelovigen worden er blij van en vinden er troost als ze verdriet hebben.

In de nacht van 3 maart krijgen de geallieerden te horen dat er geen Duitse soldaten meer in Kevelaer zijn. Ze kunnen zo de stad in rijden met hun tanks en vrachtauto's. De inwoners van Kevelaer zijn blij dat ze naar huis kunnen.

Voor het huis aan de Maasstraat 35 in Kevelaer ligt een struikelsteen om niet te vergeten dat Maria Wackers hier woonde. Ze was moeder van zes kinderen en een tegenstander van de Nazi's. Tijdens de evacuatie van Kevelaer krijgt ze een zenuwzinking en wordt zij opgenomen in het psychiatrische ziekenhuis Uchtsprunge. Op 22 januari 1945 werd ze daar vermoord door de Nazi's.

De steen wordt in de stoep gemetseld door kunstenaar Gunter Demnig. De vrouw met het papier in haar hand links op de foto is Elisabeth, de dochter van Maria Wackers. Het is niet de bedoeling dat je echt struikelt over deze steen, maar dat je er even bij stil staat. In heel Europa liggen meer dan 70.000 struikelstenen.

Check of er in jouw woonplaats een struikelsteen ligt. Kijk op:

bit.ly/dbvrijheid9

Helden gezocht

Als je verzetsmensen vraagt of ze zichzelf als held zien, moeten ze vaak lachen. "Ben je gek!", zeggen ze meestal. "Ik rolde erin. Mensen in nood stonden voor onze deur, dan kun je ze toch niet wegsturen? Na de oorlog beseftte ik pas wat een risico's we hebben genomen. Ik lig er nog vaak wakker van."

Ben jij een held?

Helden zijn er in alle soorten en maten. Er is één overeenkomst: ze zetten zich allemaal in voor een ander. Voor wie zet jij je in? **Kruis aan wat bij jou past en vul aan als je wilt.**

☐ Mijn grootouders	☐ Een vriend(in)
☐ De buurt	☐ Een goed doel
☐ Mijn sportclub	☐ _____

Plagen of pesten?

Een geintje is altijd leuk! Maar soms loopt het uit de hand en verandert plagen in pesten. Weet jij het verschil? Vul de getallen in bij plagen of pesten. Je hebt het goed als de rekensom klopt.

1 Het gebeurt zomaar.	6 Niet iedereen vindt het leuk.
2 Je bent even sterk.	7 Iedereen is weleens de sigaar.
3 Het gebeurt expres.	8 Het overkomt steeds hetzelfde kind.
4 Iemand voor de gek houden.	9 Iedereen kan erom lachen.
5 De ander is zwakker dan jij.	10 Iemand kwetsen.

Plagen + + + + + = 23
 Pesten + + + + + = 32

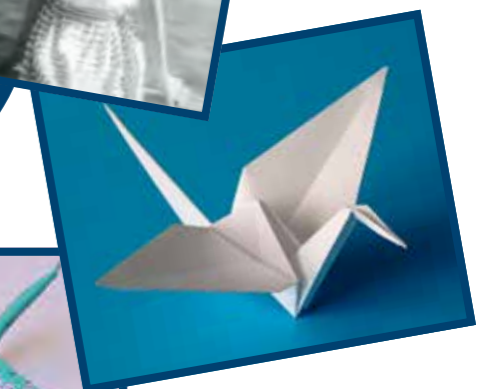
De kraanvogel

Japan Hiroshima 1945. Sasaki Sadoko was 2 jaar. Ze hoorde de bommen vallen en overleefde de vernietigende vuurzee. Ze groeide op en had een grote wens: hardlooperster worden. Helaas. Toen ze 11 was kreeg ze leukemie —kanker veroorzaakt door de straling van de bom. Ze hoorde een oud Japans verhaal: iedereen die 1000 kraanvogels vouwt, mag een wens doen. En Sasaki startte met vouwen. Ze deed alles om haar wens uit te laten komen. Ze vouwde en vouwde, maar haalde de 1000 vogels niet. Ze overleed op 12-jarige leeftijd. Haar vrienden gingen door met kraanvogels vouwen om wensen voor vrede te kunnen doen.

Ook een wens doen voor vrede, voor jezelf of voor iemand anders? Op dit filmpje zie je hoe je een kraanvogel kunt vouwen.

bit.ly/dbvrijheid3

Udem:

huis voor huis veroveren en bevrijden

In februari 1945 bereikt het front de gemeente Udem. De hevige gevechten duren enkele weken. Huis voor huis en boerderij voor boerderij wordt door de geallieerden ingenomen.

De inwoners moesten Udem verlaten. Elisabeth Ettwig-Lillo (1919-1998), die op een boerderij in de buurtschap Kirsell woonde, bleef met haar familie en overleefde de hevige tankslag die daar plaatsvond. "Wij schuilden in de kelder toen het huis van de burens in brand geschoten werd. Zij wilden naar onze kelder komen en midden op de straat ontplofte een granaat. We hoorden de gewonden schreeuwen. De volgende morgen kwamen de Canadese soldaten. Ze namen de gewonden mee naar het ziekenhuis in Bedburg. Acht doden werden naast ons huis begraven."

In de oorlog is meer dan 90% van de huizen en gebouwen in Udem vernietigd. De Sint-Laurentiuskerk moet helemaal gesloopt worden. Het stadscentrum is opnieuw ontworpen.

Duitse krijgsgevangenen begraven Canadese soldaten. Canadese veteranen komen om de vijf jaar terug naar Keppeln om de tankslag te herdenken. In een Canadese krant staat op 10 maart 1945: "Een van de zwaarste gevechten van de oorlog woedde in het dichte hoge bos, waar de Duitse soldaten het Klever Reichswald verdedigden. Voor de Canadezen was dit één van de zwaarste fronten in West-Europa."

De Joodse gemeenschap die al sinds 1700 in Udem woonde, is weggevoerd en in de concentratiekampen vermoord. In Udem is de Joodse begraafplaats een plek van herinnering.

De bevolking van Udem heeft geld ingezameld om 22 struikelstenen te leggen bij voormalige huizen en bedrijven van Joden. Kunstenaar Gunter Demnig, die met het idee van de struikelstenen kwam, plaatst een struikelsteen in de Mosterstraße van Udem.

"We dachten dat we hierna nooit meer gelukkig konden zijn en dat we nooit meer in ons leven zouden lachen".

Elisabeth Ettwig-Lillo

Vrijheid heb je nooit zomaar alleen

Is er een beroep wat je leuk lijkt?

Er is vrijheid van meningsuiting. Is het handig om altijd alles te zeggen wat je denkt?

Vrijheid heb je nooit zomaar alleen

Als je leven kan zonder **bang** te zijn als je **worden** kan wat je graag wilt als je **zeggen** kan wat je werkelijk denkt of 't nu voor of tegen is, geen verschil als je leren kan wat je weten wilt als je zelf je weg kan kiezen als je voor jezelf **bepalen** kan wat je winnen wilt en verliezen

Als je delen kan, als je zorgen kan Als je **helpen** kan wie je **nodig** heeft als je vrienden hebt met wie je **lachen** kan met wie je vieren kan dat je leeft Als er mensen zijn van wie je houden kan die er altijd voor je zijn En als je in hun midden wonen kan dan kan je zeggen: **Ik ben vrij**

Mar van der Velden

Wat doe jij als je bang bent?

Wat bepaal jij in je leven? Vind je dat genoeg of te weinig?

Heb je vrienden of vriendinnen waarmee je lachen kan?

Wie heeft jou nodig?

Vind je dat je zelf vrij bent? Wat zou je willen veranderen?

Tekenen voor vrede

100 manieren om de wereld mooier te maken

Vliegende ganzen vormen samen een 'V' en kunnen enorme afstanden afleggen. Ganzen steunen elkaar, nemen om de beurt de leiding en verdelen hun krachten. Ze beschermen de zwakkeren door ze uit de wind te houden. Ze werken vreedzaam samen en het is ook leuk dat ze de 'V' van Vrede en Vrijheid maken.

Een boek met 22 kunstwerken over vrede en vrijheid voor alle kinderen van 8 tot 88 jaar. tekenenvoorvrede.nl

Maak ook een tekening over vrede of vrijheid

Maak zelf een gedicht of een tekening. Dit kan digitaal, met krijt, pen of verf, op straat, op je huid, papier of doek, met een meme.

Post een foto van je tekening op @ met #doeboekvrijheid en deel het met @vredekunjlere

Bergen:

kom je thuis, meubels weg of verplaatst

Op 12 januari 1945 moeten de inwoners van Well en omgeving evacueren. De dag ervoor hadden ze gehoord dat ze om 8 uur moesten vertrekken met niet meer dan 20 kilo bagage. Het is een koude en barre tocht. Vanaf Weeze gaan ze per trein naar het Noorden van Nederland. Samen met Wellerlooi en Arcen, wordt Well als laatste dorp in Limburg op 3 maart 1945 bevrijd, zonder dat iemand er iets van merkt.

De blijdschap om de terugkeer naar huis verdwijnt als de mensen de puinhopen in de dorpen zien. De meeste huizen zijn kapotgeschoten. De prachtige kerk en de molen liggen in puin.

Mensen zijn blij en verdrietig tegelijk. Er is geen stroom, geen bed en het dak is kapot. De mensen die geen huis meer hebben, kunnen bij anderen terecht. Ze zijn één grote familie geworden.

In de zomer van 1946 wordt het massagraf in de bossen op 'De Hamert' gevonden. Nu staat er een monument met de namen van de zeven mannen. De schutterrij vormt een erewacht bij de herdenking.

Het Rode Kruis speelt een grote rol bij de opbouw van Nederland. Ze brengen graan, servies- en beddengoed, kleding en meubilair, fietsen en machines. In Well heeft iedereen wat gekregen en mensen die alles kwijt waren geraakt, werden als eerste geholpen.

In de gemeente Bergen ligt Afferden met kasteel Bleijenbeek.

Tegenwoordig is het een ruïne met een luisterkei. Meer weten over het Kasteel? Bekijk het via bit.ly/dbvrijheid12

Vreemd is anders, heel gewoon

Rauwe vis eten.

Haring met uitjes wordt in Nederland veel gegeten.

Als je vies bent in bad stappen.

In Japan vinden heel veel mensen het vies om in je eigen vuile water te gaan zitten. Ze wassen zich eerst en nemen dan een bad.

Frikadel eten.

Veel Joden, Moslims en Hindoes en vegetariërs eten geen varkensvlees.

Anders

De ander is anders
Soms is dat vreemd omdat je de gewoonten van de ander niet kent

Andersom is dat ook zo
Soms ben jij vreemd in de ogen van de ander

Wat vind jij? Gewoon of Vreemd?

Kies 5 beweringen die je vroeger vreemd vond en nu niet meer.

Ga met deze lijst naar iemand in je klas of in je familie die je (nog) niet zo goed kent.

Stel hem of haar alle vragen en vertel ook wat jezelf hebt gekozen*.

Kies uit gewoon (G) of vreemd (V).

* Ga voor je eigen mening. Er is geen fout antwoord, want mensen zijn nu eenmaal verschillend.

G	V		G	V	
☐	☐	1 Een kind met twee moeders of een kind met twee vaders.	☐	☐	11 Vlees eten.
☐	☐	2 Je neus in een zakdoek snuiten.	☐	☐	12 Met slangen knuffelen.
☐	☐	3 Met je handen eten.	☐	☐	13 Aan kleuters vertellen dat er een paard op het dak loopt.
☐	☐	4 Eén avond in de week geen tv of game.	☐	☐	14 Naaktzwemmen.
☐	☐	5 Ringen in je tepel.	☐	☐	15 Naar de kerk gaan.
☐	☐	6 Geen toiletpapier gebruiken.	☐	☐	16 Kinderen die elke dag hard moeten werken.
☐	☐	7 5 keer per dag bidden.	☐	☐	17 Sla op je boterham.
☐	☐	8 Meisjes die op voetbal zitten.	☐	☐	18 De vlag halfstok hangen.
☐	☐	9 Opstaan voor oudere mensen in de bus of trein.	☐	☐	19 Iets stelen in een winkel.
☐	☐	10 Een hoofddoek dragen.	☐	☐	20 Op de fiets de wereld rond.

Bedburg-Hau

midden in de strijd om vrijheid

BEDBURG-HAU
bedeutend anders

In Bedburg-Hau wordt hevig gevochten in het Moyland bos door Canadese en Duitse soldaten. De strijd om drie kilometer bos duurt zes dagen en er vallen meer dan duizend doden. Uit het dagboek van een soldaat: "Van de bomen bleven kale strompen over. Het Reichswald kleurde rood van het bloed." Nu nog vind je sporen in het bos, zoals loopgraven om in te schuilen.

Achter de dikke muren van kasteel Moyland hebben Duitse soldaten goed zicht op de omgeving. Na een felle strijd wordt het kasteel door de Canadese soldaten ingenomen. Nu is in het kasteel een kunstmuseum.

Vlak bij het station Bedburg-Hau staat een ziekenhuis voor psychiatrische patiënten en verstandelijk gehandicapten. De Nazi's vinden deze mensen minderwaardig en 2.779 patiënten uit deze kliniek worden vermoord in vernietigingskampen. Op het terrein staat een monument om dit niet te vergeten.

In het gebied liggen veel begraafplaatsen waar Duitse en geallieerde soldaten liggen begraven. Aan de weg van Kleef naar Gennep ligt een Britse begraafplaats waar 7.494 soldaten liggen begraven.

Duizenden kinderen uit de omgeving zoeken veiligheid in Bedburg-Hau. Veel mensen slapen in een tentendorp. In maart 1945 wonen er 28.000 vluchtelingen in het dorp.

In 1945 komen tienduizenden vluchtelingen naar het Niederrheingebied.

Vanaf 2015 komen er vluchtelingen uit Syrië. Kun je overeenkomsten en verschillen noemen?

Gevoelens en spiegelneuronen

Kijk 10 seconden naar deze foto's en voel wat er met je gebeurt.

Wat voel je?

Je mag meer antwoorden kiezen of er zelf een bedenken.

Mensen hebben spiegelneuronen in hun hoofd, daardoor kunnen ze voelen wat andere mensen voelen. Dat heet empathie.

boos

medelijden

bang

blij

verdrietig

Mijn grootste vijand is:

- Iemand van school
- Een dierenbeul
- Een familielid
- Eten dat dik maakt
- Een pestkop
- _____

Ik zou met mijn grootste vijand vrede willen sluiten door:

- Te bidden.
- Afspraken te maken.
- Geld te geven.
- Te praten.
- Een zoen.
- Excuses aan te bieden.
- Ik wil geen vrede sluiten.
- _____

De Maas als grens tussen de strijdende partijen

De geallieerde soldaten komen begin 1945 aan in Gennep. Ze trekken het Rijnland in. Je kunt ook zeggen dat ze Duitsland gaan bevrijden.

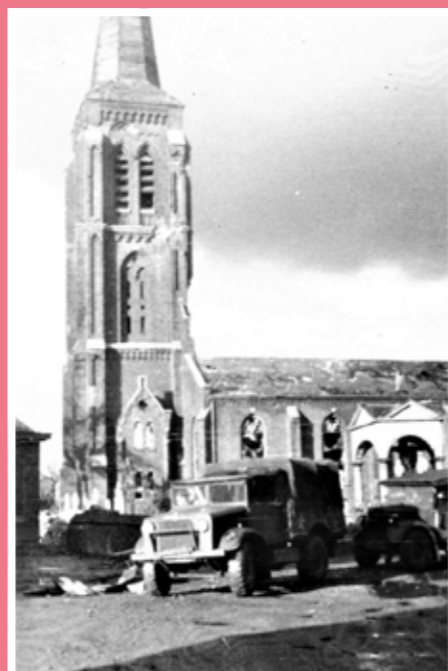
De rivier de Maas vormt de tijdelijke grens tussen de strijdende legers. De oude brug is opgeblazen. Heel veel soldaten, voertuigen, munitie en brandstof komen met een noodbrug aan de andere oever. Winston Churchill komt naar Nederland en de Niederrhein om o.a. deze speciale noodbrug te zien.

De mijnen worden opgeruimd door Duitse krijgsgevangenen die aan de Zwarteweg in Milsbeek gevangen zitten. Helaas worden niet alle mijnen opgeruimd. Eén van de broers Franken stapt in een mijneveld. De andere twee willen hem helpen. Ze komen alle drie door de mijn om het leven.

Alle inwoners moeten in oktober 1944 Gennep verlaten omdat de stad midden in het frontgebied ligt. Duitse soldaten graven overal loopgraven en leggen mijnevelden aan. Na de bevrijding in februari 1945 kunnen de mensen niet terugkomen door de mijnen. Alles ligt in puin en de huizen zijn leeggeroofd door de Duitse soldaten, de geallieerden doen daar ook aan mee.

In 1944 willen Duitse SS-soldaten Nederlandse mannen tussen 16 en 50 jaar dwingen om voor hen te werken. Burgemeester Van Banning werkt daar niet aan mee en wordt gearresteerd en naar de gevangenis van Goch gebracht. Ondertussen verstoppen ambtenaren de kaarten met de namen van de inwoners van Gennep zodat de Duitse soldaten hen niet meer kunnen opsporen.

Hoe liep het af met de burgemeester?

Burgemeester J. Kaut van Goch besluit in het geheim om zijn Nederlandse collega te helpen. Van Banning krijgt enkele dagen later in de cel een briefje. 'Ga vannacht om 12 uur naar het toilet', staat erop. Die nacht vraagt Van Banning aan de bewaker of hij naar het toilet mag. Buiten fluistert de bewaker: "Wegwezen!". Van Banning loopt de poort uit en onder een stapel lege zakken wordt hij in een vrachtauto bij Siebengewald de grens overgebracht.

Meer weten? Kijk op:

bit.ly/dbvrijheid13. Of kijk naar deze film over de Slag om het Reichswald: bit.ly/dbvrijheid15

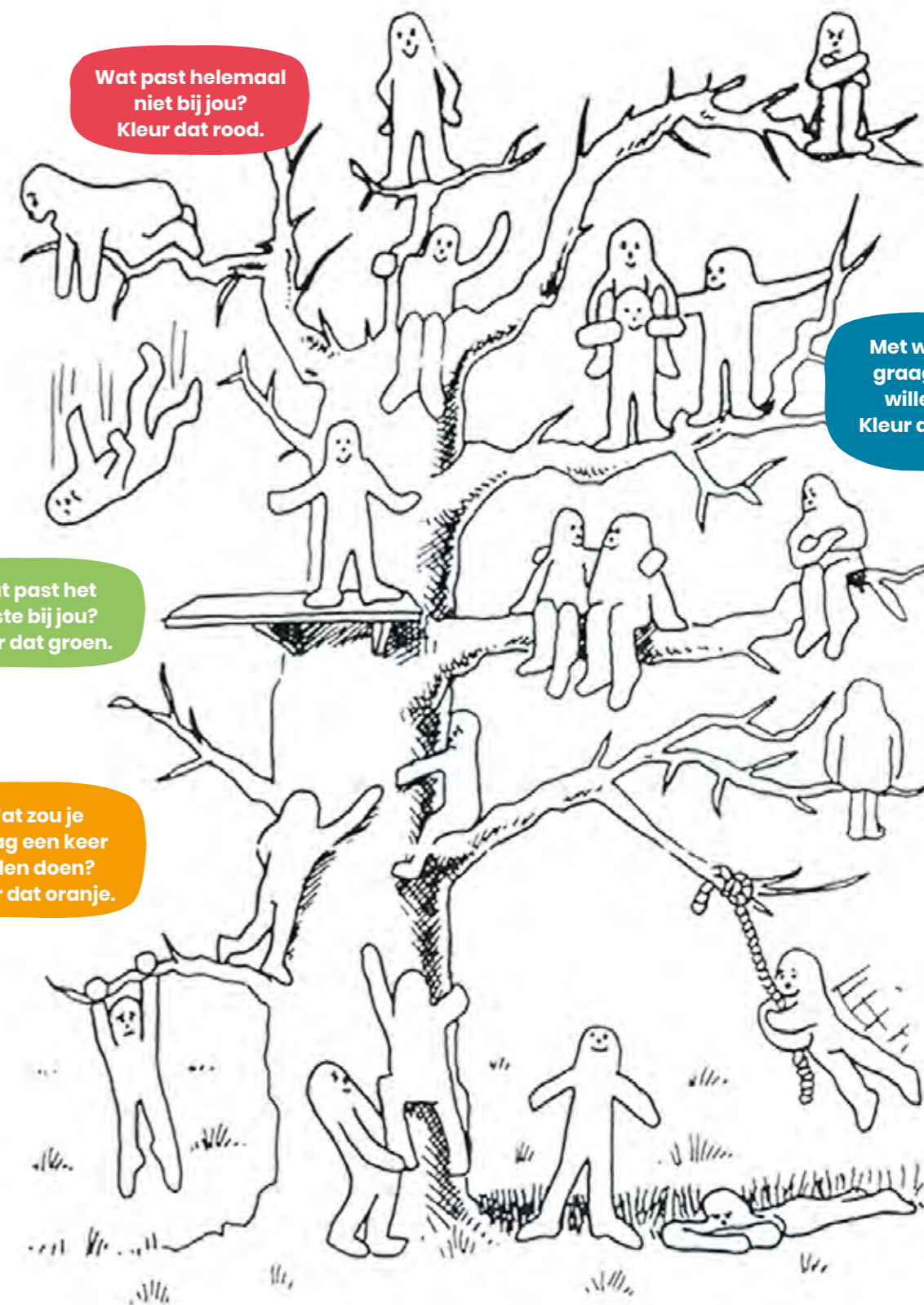
Waar zit jij in de vrijheidsboom?

De enige overeenkomst tussen mensen is dat ze allemaal verschillend zijn. Huh?? Er zijn waaghalzen en voorzichtige types. Kinderen die veel vrijheid willen en anderen die meer zekerheid zoeken.

Je hebt drukke, boze, stoere, blijde, hulpvaardige en soms verdrietige kinderen. Sommigen werken graag samen, anderen vinden het heerlijk om iets alleen te doen. Ze zitten allemaal in de boom.

Tips:

- Het zou jouw klas kunnen zijn. Kleur de boom samen in.
- Grappig om je hele familie eens in de boom te zetten. Waar zit je vader en je oma?

Wat past helemaal niet bij jou? Kleur dat rood.

Met wie zou je graag vriend willen zijn? Kleur die blauw.

Wat past het beste bij jou? Kleur dat groen.

Wat zou je graag een keer willen doen? Kleur dat oranje.

Iedereen moet helpen om Goch weer op te bouwen

Het Duitse leger maakt in 1945 een fort van de stad Goch om het de geallieerde soldaten zo moeilijk mogelijk te maken. De hevige gevechten duren tot 22 februari. De geallieerde soldaten winnen de strijd en Duitse soldaten worden krijgsgevangenen gemaakt. Maar in een oorlog met zoveel doden en gewonden is iedereen verliezer.

Aenne Jeurgens schrijft jaren na de oorlog haar belevenissen aan haar dochter. "Het was een vreselijke tijd. Elke nacht brachten we door in de schuilkamer, boven ons lawaai van granaten en bommen. In die dagen kreeg ik onze dochter Annamaria. Nog heel lang na de oorlog schrokken we van harde geluiden in huis en op straat."

De stad verandert in een puinhoop. Je kan soms niet meer zien waar de straat ligt. De meeste mensen moeten vluchten. Bij terugkomst moet iedereen helpen om het puin weg te krijgen. De mensen zijn bevrijd van angst.

42

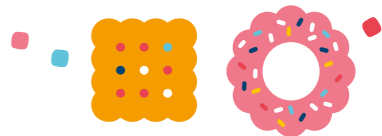
Direct na de Tweede Wereldoorlog krijgen de kinderen in Goch eten van het Rode Kruis. Zij helpen alle mensen in nood. Het maakt niet uit wat ze geloven of op welke politieke partij ze stemmen.

Deel van een kaart over de gevechten bij Goch, die een Britse veteraan in 1995 verstuurde.

Vredeskoekjes bakken

Wat heb je nodig?

- 175 gram boter (gesmolten)
- 200 gram suiker
- 2 eieren (losgeklopt)
- 1 eetlepel kaneel
- 400 gram bloem (gezeefd)
- 1 bus poedersuiker
- 1 eetlepel cacao-poeder
- snufje zout
- deegroller
- bakpapier
- bakblik
- koekvormpjes

Zo maak je het

Roer de boter en suiker door elkaar en klop de eieren erdoorheen. Kneed de kaneel, bloem en theelepeltje zout erdoor. Laat het deeg 10 minuten rusten in de koelkast. Verwarm de oven voor op 200 graden. Bestuif het werkblad en de deegroller met bloem en rol het deeg uit tot circa een 1/2 centimeter dik. Steek er met de koekvormpjes figuurtjes uit. Of snij met een mes eigen vormen, zoals een vredesduif. Doe bakpapier op een bakblik en leg de koekjes erop. Bak ze 10-12 minuten in de oven. Laat de koekjes afkoelen.

Roer 2-3 eetlepels water door de poedersuiker zodat je een dikke suikerpasta krijgt. Bestrijk de koekjes met een dikke laag glazuur (suikerpasta) en laat ze drogen. Roer een eetlepel cacao-poeder door de rest van het glazuur. Doop een satéprikker of heel dun penseeltje in het gekleurde glazuur en teken het vredesteken.

Mission impossible?

Iedereen uitgegeten? Schud de kruimels van het kleed, gebruik het voor dit spel. Lukt het jullie om met elkaar het kleed om te draaien zonder dat iemand de grond raakt? Tijdens het draaien blijft iedereen op het kleed staan! Mission impossible? Niet als jullie goed samenwerken!

43

Wat heb je nodig?

- een (vloer)kleed of zeil van ongeveer 2 bij 3 meter.
- fluitje en maximaal 8 spelers bij dit kleed.

Hoe gaat het?

Wijs een scheidsrechter aan. Alle andere spelers gaan op het kleed staan. Na een startsein van de scheids kan het spel beginnen. Ben je de scheids? Dan moet je wel een beetje streng zijn: fluit en leg het spel stil zodra er iemand van het kleed valt.

Klaar?

Is het gelukt? Hoe kwam dit dan? Hebben jullie van tevoren een tactiek besproken? Was er iemand die de leiding nam? Waren jullie het altijd eens met elkaar? Zo nee, hoe losten jullie dit op?

Onderduiken, verzet en verraad in Peel en Maas

Dit zijn Wim Berben en Paul Gielen, twee jongens die bij twee gezinnen onderduiken in Baarlo. In werkelijkheid zijn ze broers van elkaar en heten ze Salomon en Abraham Rosenberg. Het is een enorme schok als ze dat ontdekken. 48 leden van hun familie werden in de vernietigingskampen vermoord. Na de oorlog houdt Wim zijn naam en blijft in Baarlo wonen. Hij vertelt in basisscholen zijn levensverhaal. Paul noemt zich weer Abraham Rosenberg. Hij wordt rabbijn en voorzanger in de Joodse gemeente in Amsterdam.

In het 'Bovensbos in Helden staat een monument om niet te vergeten dat hier een onderduikerskamp lag. Een verzetsgroep richt in de bossen van Noord-Limburg dit kamp in om onderduikers op te leiden tot soldaten. De verzetsgroep wordt verraden. Een politiemann, die de onderduikers eigenlijk moet meenemen naar het politiebureau, waarschuwt de verzetsmensen zodat ze kunnen ontkomen.

In september 1944 bouwen inwoners van Baarlo in het bos een kamp. In dit kamp houden ze 32 Duitse soldaten gevangen. De boeren geven graan, dat wordt gemalen in de watermolen en de bakker bakt brood. Koeriersters brengen het met de bolderwagen naar het bos en andere levensmiddelen naar de boerderij van Coopmans. De boerin kookt daar iedere dag voor tientallen mensen en het hele dorp helpt mee.

Max en Rebecca Rosenberg met Salomon en Abraham voor hun huis in Valeriusstraat in juni 1943.

De broers op dezelfde plek 70 jaar later.

Sjeng Cox en zijn zus Mia uit Maasbree helpen onderduikers zoals geallieerde piloten die met hun vliegtuig zijn neergeschoten. Ze lopen een groot risico en dat weten ze. Er zijn wel 250 onderduikers in het dorp en er staan ongeveer 400 huizen. Bijna het hele dorp is bij het verzet betrokken, al is het maar door te zwijgen.

De moeder van Sjeng en Mia zegt op een dag: "Als dit allemaal goed blijft gaan, bouwen wij na de oorlog uit dankbaarheid een kapelletje". De kapel die ze bouwen heet 'Onze Lieve Vrouw van den Goeden Duik'.

Meer weten?

Kijk op: bit.ly/dbvrijheid18

Moedige meiden en jongens

"Volwassenen beschermen het klimaat niet goed, daarom staak ik. Je moet je niet door je ouders of leraren laten vertellen dat je dit niet moet doen. Want het klimaat is jouw toekomst en staken is jouw keuze. Ga er net zo lang mee door totdat ze iets gaan doen."

Het klimaat

Greta Thunberg begon als eerste met de schoolstaking voor het klimaat. Wereldwijd volgen miljoenen kinderen en jongeren haar voorbeeld.

Pesten

Roy Duwali ziet dat er gepest wordt en komt in verzet. Duizenden kinderen en jongeren willen ook dat het pesten stopt.

Opdracht

Vind je dat je op school moet leren hoe je een demonstratie kunt organiseren, of een actie opzet voor een goed doel?

Ja Nee

Tweede Wereldoorlog

Mia Lelivelt was 15 jaar toen ze met haar vader in het verzet ging in de Tweede Wereldoorlog. Ze hielpen Engelse piloten met onderduiken. Haar vader werd gearresteerd en overleefde de oorlog niet.

"Ik heb nooit spijt gehad dat ik in het verzet ben gegaan. Nu ben ik oud, maar als ik het nog zou kunnen, zou ik mijn huis openstellen voor vluchtelingen. Want ook vandaag de dag hebben veel mensen hulp nodig."

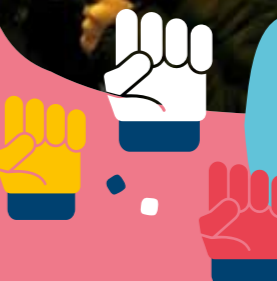
Opdracht

Ik ben het met Greta eens en wil wel met haar mee staken.

- Ja
- Nee
- Eerst met mijn ouders overleggen.

"Het ergste is dat je even helemaal alleen staat, wanneer je "Stop!" roept naar de pesters. Dat ik het durfde, had ik niet gedacht. De volgende keer zal het makkelijker gaan. Helemaal als ik het samen doe met een vriend of vriendin."

Kaart

Wat vind je van de mening van Mia? Kies een antwoord of maak er zelf één.

- Ik vind het moedig
- Sterk dat zij nu ook haar huis zou openstellen voor mensen die hulp nodig hebben.
- Ik denk wel dat ze verdrietig is geweest om haar vader.

Geldern is bevrijd,

verwoest en herinnert

Op 14 februari 1945 wordt het hart van de stad Geldern geheel verwoest door bombardementen en beschietingen. Je ziet de rookwolken op deze luchtfoto.

Vanaf 1933 wordt de Jodenhaat in Duitsland sterker. In de nacht van 9 op 10 november 1938 steken Nazi's overal in het land synagogen, winkels en bedrijven van Joden in brand. De synagoge van Geldern verandert door de brand in een ruïne.

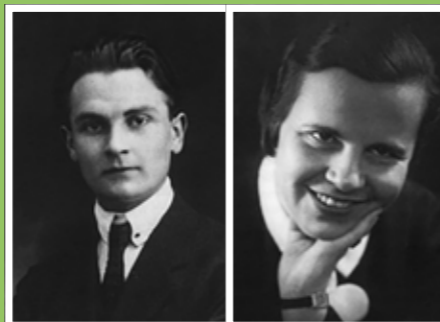
Vroeg in de morgen zwaaien studenten op de brug over de rivier de Niers met een witte doek. "Geen soldaten!", roepen ze. De Britse soldaten komen over de brug en zien dat de stad bijna leeg is. Er staan nog maar een paar huizen overeind. De stad is bevrijd, maar moet helemaal opnieuw opgebouwd worden.

86 Joden uit Geldern werden door de Nazi's vermoord. Struikelstenen helpen ons om niet te vergeten wat onschuldige mensen is aangedaan. Kinderen van de basisschool maken de stenen schoon. Ingrid en Gillian uit Australië bezoeken de struikelstenen van hun Joodse achterneven in de Westwall.

In de jaren na de oorlog wordt een nieuw centrum ontworpen, kerken worden hersteld en er komen nieuwe woonwijken. Maar de ellende van de oorlog wordt niet vergeten. De verhalen worden nog steeds verteld om ervan te leren.

Niet iedereen in Duitsland was een fan van de Nazi's. Vanaf 1933 worden mensen gevangengenomen als ze tegen de Jodenvervolgung protesteren. In Geldern ligt voor Paul Holla op Herzogstraße 2 een struikelsteen. Op Westwall 6 ligt er een om Luise Nordheim niet te vergeten.

Als je helemaal alleen staat

We willen allemaal wel moedig zijn. We zijn het ook, soms. Je staat even helemaal alleen als je moedig bent. Je kunt moed oefenen. Het is makkelijker als je het samen doet met een vriend of vriendin. De oefening in de klas uitvoeren kan ook!

Oefening

1.

Vertel over een situatie waarin je alleen stond en schrijf het op met een paar woorden. Bijvoorbeeld dat je "Stop!" roept tegen pesters of dat je "Sorry", zegt tegen iemand die je hebt benadeeld. (Vind je het moeilijk? Denk je in hoe het voelt wanneer je het zou doen.)

2.

Neem een paar poppetjes (Duplo, Lego) en maak een opstelling van de situatie. Je kunt er ook een tekening van maken. Beschrijf de rollen die mensen hebben die in jouw ervaring voorkomen. Wie zijn erbij? Hoeveel mensen zijn erbij? Zijn het omstanders? Of probleemmakers? Bekijk de situatie door de ogen van verschillende mensen.

Moed om te bouwen

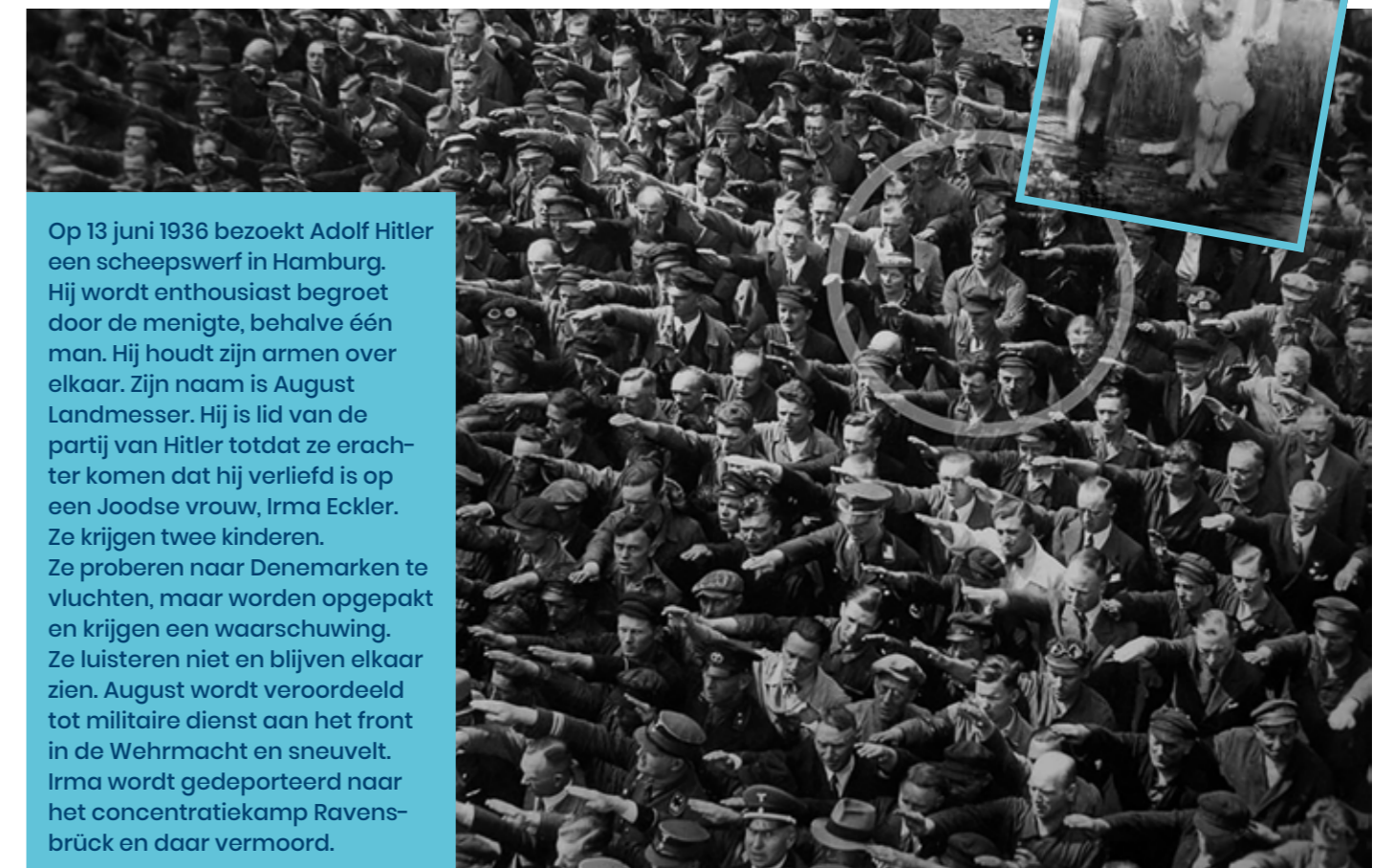
Om vrede en vrijheid te maken is moed nodig. Dat kun je oefenen met sport en spel. Welk beeld zou jij willen bouwen? En met wie? Wat je nodig hebt, is zelfvertrouwen en een goede samenwerking. Overleg het eerst even met de gymlerares als je het op school gaat doen. Succes!

Conclusie

Door heel goed na te denken over een situatie waarin moed nodig is en het van alle kanten te bekijken, ben je bezig met oefenen. Veel succes ermee!

Irma, August en hun twee kinderen in juni 1938.

Op 13 juni 1936 bezoekt Adolf Hitler een scheepswerf in Hamburg. Hij wordt enthousiast begroet door de menigte, behalve één man. Hij houdt zijn armen over elkaar. Zijn naam is August Landmesser. Hij is lid van de partij van Hitler totdat ze erachter komen dat hij verliefd is op een Joodse vrouw, Irma Eckler. Ze krijgen twee kinderen. Ze proberen naar Denemarken te vluchten, maar worden opgepakt en krijgen een waarschuwing. Ze luisteren niet en blijven elkaar zien. August wordt veroordeeld tot militaire dienst aan het front in de Wehrmacht en sneuvelt. Irma wordt gedeporteerd naar het concentratiekamp Ravensbrück en daar vermoord.

Venlo als laatste stad van Limburg bevrijd

Venlo

Venlo wordt op 2 maart 1945 bevrijd door Amerikaanse soldaten. Blerick is al drie maanden eerder bevrijd door Britse soldaten. Ze brengen brood, suiker, zeep en chocolade mee. Veel mensen zijn er niet bij, ze zijn naar Groningen en Friesland geëvacueerd. Evacueren is vluchten in je eigen land.

Blerick

Overall waar bombardementen waren, is veel verdriet. In Venlo komen 333 mensen om bij de bombardementen.

Aan beide zijden van de Maas is het een grote puinhoop. De geallieerde legers hebben dertien bombardementen uitgevoerd om de bruggen te vernielen. Veel bommen kwamen op de stad terecht. Sommige straten herken je niet meer.

Kunstenaar Tajiri maakt voor de brug tussen Venlo en Blerick het kunstwerk 'De Wachters'.

1. Waarom staan deze monsterachtige strijders precies op de goede plek?

- A** Om niet te vergeten dat hier heel hard is gevochten voor vrijheid.
- B** De wachters waarschuwen tegen geweld en oorlog.
- C** Het lijkt alsof ze de stad bewaken.

2. Veel mensen gebruiken het woord zigeuner. Sinti en Roma noemen zich niet zo. Waarom?

- A** Ze vinden het woord zigeuner negatief en discriminerend.
- B** Omdat het woord ook in zigeunersaus zit.
- C** 'Zigeuner' betekende in het Duits een zwerver.

Hoe oud is **Margaretha** geworden?

Antwoord op pagina 51.

Niet alleen Joden, maar ook Roma en Sinti worden door de Nazi's als minderwaardige mensen gezien. Op dinsdag 16 mei 1944 arresteren ze 22 mensen in het woonwagenkamp de Kleine Heide in Venlo. Ook de baby Margaretha Pommée. Ze is geboren op 16 maart en ze wordt samen met 22 anderen op 3 augustus in de gaskamers van Auschwitz vermoord.

In Westerbork is een monument waar voor elke Roma of Sinto een steen met het vuur geplaatst is. Het vuur is een symbool voor warmte, eten maken en in een kring eromheen zitten om naar verhalen en muziek te luisteren. Meer weten over Roma en Sinti? www.olungodrom.nl

Puzzel je vrij

= In het Bijbelse verhaal over Noach brengt de vogel met een olijftakje hoop en bewijs dat er na de zondvloed weer nieuw leven is.

= De fakkel van vrijheid ken je uit het logo van Nationaal Comité 4 en 5 mei.

= De kleuren van de regenboog symboliseren een wereld waar iedereen welkom is.

= Winston Churchill stak tijdens WOII twee vingers in de lucht als overwinningsteken: de v van victory.

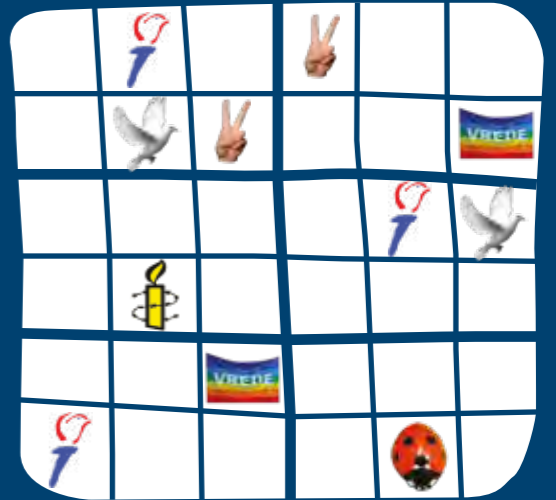

= Het lieveheersbeestje is het symbool van de Stichting tegen zinloos geweld en staat voor liefde en geluk.

= Amnesty International komt op voor mensenrechten. Zoals haar logo symbolisch laat zien, brengt ze licht waar onderdrukking is.

Vul de sudoku in met vredessymbolen. Elk symbool mag in ieder vak en in elke rij maar één keer voorkomen.

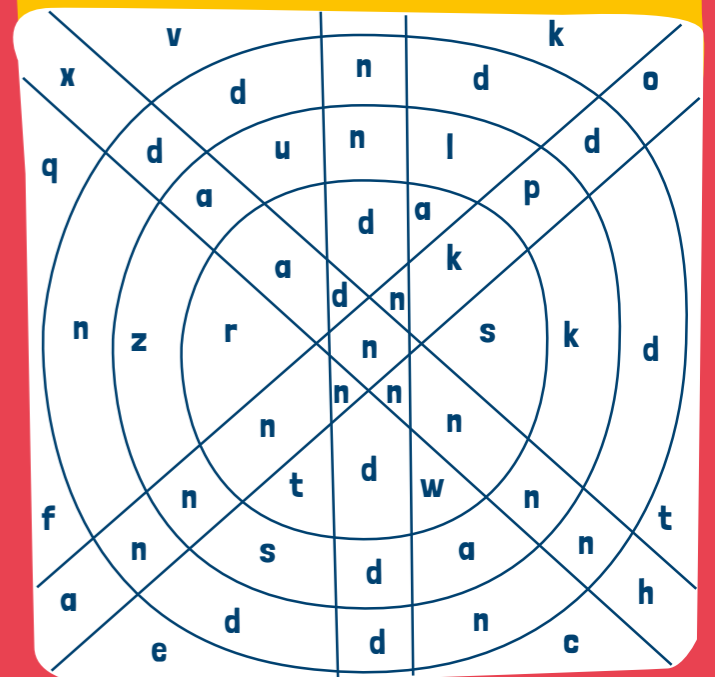

Wat is het toppunt van vrijheid?

Antwoord: In de gevangenis gaan zingen: 'En we gaan nog niet naar huis, nog lange niet, nog lange niet!'

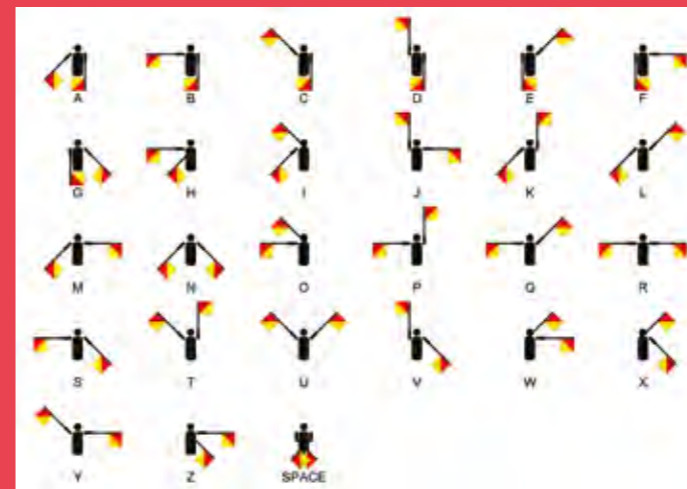
Kleur de code

Een **symbool** kan van betekenis veranderen. Zo bestaat een bekend symbool uit de **scheepvaartletters N en D**. Ze staan voor de boodschap **Nuclear Disarmament: weg met kernwapens**. **Kleur de vakjes** met de letters **N en D** en ontdek om welk symbool dit gaat!

Beeld je eigen naam uit met het scheepvaartalfabet.

Ook leuk: laat iemand raden welk woord jij uitbeeldt!

Herdenken: DiY!

Herdenken kun je zelf, op allerlei manieren.

Ontwerp je eigen monument of ga op onderzoek uit. Do it Yourself!

Ontwerp je eigen monument

Vijanden die elkaar een **hand geven**, een **revolver** met een **knoop erin** en een **zwaard** waar een **ploegschaar** van gemaakt wordt: over de hele wereld maken mensen monumenten om hun vredeswens te laten zien. Probeer het ook eens.

1. Kies een onderwerp. Denk aan vrede, oorlog, vrijheid of onvrijheid, vriendschap, zinloos geweld, verzoening. Of kies iets wat je zelf hebt meegemaakt.

2. Schets het ontwerp. Alvast een paar ideeën. Enorme bloemen. Grote letters. Mensen die handen schudden. Blij, boze of bange gezichten. Gebroken muren. Gebogen tralies. Twee vingers voor vrijheid. Wat dacht je van dieren die ergens symbool voor staan? Zoals het **lieveheersbeestje** (zinloos geweld), **duif** (vrede), **leeuw** (macht), **adelaar** (macht en kracht), **hond** (trouw).

Hoe denk jij over herdenken?

En wat is de mening van jouw vrienden en familie? Tijd voor een onderzoek. Wat valt je op als je naar de antwoorden kijkt? Een mooi onderwerp voor een gesprek!

Tip: Schets klaar? Werk hem uit met klei, Lego, papier-maché of ander materiaal. Post een foto van jouw schets op @ met #doeboekvrijheid en deel het met @vrededekunjeleren

Herdenken van de Tweede Wereldoorlog is belangrijk, omdat...

... het zelig is voor de familie die achterbleef.

... ik hoop dat hier geen oorlog komt.

... het belangrijk is stil te staan bij de vrijheid die we nu hebben.

Nog een ander argument? Schrijf het hier op.

Herdenken van de Tweede Wereldoorlog is niet belangrijk, omdat...

... het geen nut heeft.

... het saai is.

... ik de gestorven mensen niet ken.

Nog een ander argument? Schrijf het hier op.

IK

Colofon & oplossingen

Het DOEboek Vrijheid is een initiatief van de Stichting Vredeseducatie en 15 gemeenten in Nederland en Duitsland en het Jongeren Ontmoetingscentrum Ysselsteyn. Het boek draagt bij aan het vergroten van kennis over historische gebeurtenissen in de regio en aan het verhelderen van de waarde van vrede en vrijheid. Het DOEboek is speciaal gemaakt voor scholieren van 10 – 14 jaar en wordt in een oplage van 40.000 exemplaren uitgebracht in het Duits en Nederlands.

Samenstelling & concept werkvormen:
Stichting Vredeseducatie: Jan Durk Tuinier

Redactie & vormgeving:
Vuurrood: Puck Konings & Jörgen Verhoeven

Vertaling:
Sonja Rexwinkel

Kerngroep Gemeenten:
Jessie Riechelmann en Noortje van den Eijnde, Venray. Sjoerd Ewals, JOC Ysselsteyn Duitse oorlogsbegraafplaats. Tijn Houwen, Gennep. Tom Jakobs, Horst aan de Maas. Rob Benders, Geert Julicher, Beesel. Dave Moorrees, Peel en Maas. Sjoerd Zegers, Bergen. Vera Wanders, Mook en Middelaar. Anouk Pouwels, Oonagh Mooi - van Leeuwen en Bart Geurts, Venlo. Khalid Rashid, Weeze. Michael Simons, Beate Sibben, Kevelaer. Michael Lehman, Klaudia Gaermer, Uedem. Anastasia Kufeld, Bedburg-Hau. Markus Schlegel, Johannes Stinner, Kranenburg. Ruediger Wenzel, Judith Daniels, Lutz Dennstedt, Goch. Rainer Niersmann, Yvonne Bergerfurth Geldern.

Met dank aan:
Vincent Schraven EUREGIO, Tarcicia Voigt JOC Ysselsteyn, Mia Bongaerts Beesel, Geu Visser, Durkje Post, Slot Loevestein, Januz Korczak Stichting, Alice Kool, Klara Paternotte, Nationaal Comité 4 en 5 mei, Gunter Demnig, Mar van der Velden, Jan Hartman, Bernd Bianchi, Alfred Robert Saak www.saak.nl, Limburgs Museum Venlo, Wim Berben, Abraham Rosenberg, Dagblad De Limburger, Jeff Poerstamp, Hans Foks Vuurrood en Mia Lelivelt.

Foto's en afbeeldingen:
Dorpsarchief Well. De Limburger 75 jaar bevrijding. ©Nationaal Onderduikmuseum, foto J.H. Bennink (Aalten 1916-1999) Pag. 42 collage Ruth Warrener. 4. vlnr. Gemeentearchief Venray, comité Shermantank Overloon, grotekerkenvenray.nl, Oorlogsdagboek van Piet van Els door Peter Fasol, Nationaal Onderduikmuseum, foto J.H. Bennink (Aalten 1916-1999), tracesofwar.com, Sporen die bleven: A.P.M. Cammaert. 5. slotloevestein.nl. 7. Gustavo Garcia.8. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 20364770. joodsmonument.nl, 4en5mei.nl/oorlogsmonumenten, tracesofwar.com, ANP Press support 80235. 12. bills-bunker.de, en.wikipedia.org/wiki/Weeze, thebesthotels.org/hotel-schloss-hertefeld, Thomas van Oostrum Studio Oost. 18. worldwarphotos.info, de.wikipedia.org, spannendegeschiedenis.nl/liberation-route, nowstalgia.eu/?p=389, Henk Baron Ooij, whmgipman.wordpress.com. 22. airborne-herdenkingen.nl/en/airborne-program-2019/, Archief Stichting Heemkundekring de Grenssteen, tracesofwar.com, historievandevetbaljouwweb.nl. 24.25. commons.wikimedia.org, Erwin Beekveld, oorlogsbegraafplaats Ysselsteyn, commons.wikimedia.org. 26. IWM London, Bundesarchiv Berlin 183-H26953, Nationaal Comité 4 en 5 mei, tracesofwar.nl, veterans.gc.ca, berlin.de. 27. greatpoles.pl/62-janusz-korczak, Yad Vashem, en.wikipedia.org/wiki/Janusz_Korczak. 28. en.wikipedia.org/wiki, omroepgelderland.nl. 29. wikipedia, veterans.gc.ca/eng/remembrance/history/second-world-war. 32. Nicole Wagener, touristiker-nrw.de/kevelaer-feiert-375-jahre-wallfahrt, Michael Kramer Wikimedia commons.wikimedia.org, Archiv Stadt Kevelaer, euthanasiegeschiedigter-zwangssterilisierete.de, Gerhard Seybert. 33. en.wikipedia.org/wiki/Sadako_Sasaki. 34. kuladig.de, hvv-uedem.de, juedische-friedhofe.info, rp-online.de/nrw/, Gottfried Evers, Uedem in Krieg Geschichtskreis im Heimat- und Verkehrsverein Uedem. 36. Dorpsarchief Well info@archiefwell.nl, archiefwell.nl/historie/tweede-wereldoorlog, oorlogsgetroffenen.nl/Nationale_Hulpactie_Rode_Kruis. 38. en.wikipedia.org/wiki/Operation_Veritable, Alfred Robert Saak www.saak.nl, Ruine_Schloss_Moyland_Stadtarchiv, commons.wikimedia, Kriegsgräberstätte_Bedburg-Hau_PMI8-20 Pieter Delicaat, Reichswald_Forest_War_Cemetery_graves meta.wikimedia.org/wiki

B.J.schoenmakers. 39. AP, shutterstock_100765450, VN press New York. 40. gennepnu.nl, Filmwerkgroep CMN, Der Zweite Weltkrieg zwischen Rhein und Maas: Heinz Bosch/358. 42. en.wikipedia.org/wiki/Military_aircraft, nowstalgia.eu Cor Sleutel, Stadarchiv Goch, Ruth Warrener Stolpersteininitiative in Goch, wp.ge-mittelkreis.de/jukinder/index.html, de.wikipedia.org/Kinderhilfe_des_Schweizerischen_Roten_Kreuzes. 43. Limburgs Museum Kim Roefs. 44. Privéarchief Abraham Rosenberg en Wim Berben, De Limburger, nl.wikipedia.org, 4en5mei.nl/oorlogsmonumenten. 45. Daily Mail, VRT, Nationaal Onderduikmuseum Aalten Ben Lammers. 46. Royal Air Force 2nd 1943-1945, Kreisarchiv Kleve, rp-online.de/nrw/staedte/geldern, commons.wikimedia.org/File:Stolperstein_Geldern.jpg, Geldern Markt Drachenbrunnen Frank Vincentz wikimedia 8447246, tracesofwar.com, Heinz Bosch: Illustrierte Geschichte der Stadt Geldern 1848-1969/196. 47. nl.wikipedia.org/wiki/August_Landmesser. 48. Imperial War Museum London, Oorlog en herstel in Noord-Limburg, historie.venlo.nl, Tussen twee vuren frontlijn evacuatie van Noord Limburg sept. '44-mei '45: A.P.M.Cammaert. Gemeentearchief Venlo Publiek domein, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Jac Hendrix.

We hebben getracht alle rechthebbenden van het beeldmateriaal te achterhalen. Personen die desondanks menen rechthebbende te zijn, kunnen contact opnemen met de Stichting Vredeseducatie in Utrecht: info@vredeseducatie.nl

Financiële ondersteuning:
Het DOEboek is tot stand gekomen met financiële steun van de 15 gemeenten in Nederland en Duitsland, deelname van JOC Ysselsteyn en door een bijdrage van EUREGIO.

vuurrood
communicatie en educatie

Oplossing pagina 15.

Antwoorden van pagina 4.

Goede antwoord is B.

Antwoorden van pagina 48.

1	A
2	A
Margaretha werd 4,5 maand oud.	

Antwoorden van pagina 15.

Mensen kunnen vrijheid maken.

Antwoorden van pagina 16.

Grondwet.

Antwoorden Pagina 21 Quiz

1	A	6	C
2	C	7	B
3	B	8	B
4	A	9	A
5	B	10	C

Antwoorden van pagina 27.

8 mei	Einde Tweede Wereldoorlog
5 mei	Bevrijdingsdag in Nederland
17 augustus	Onafhankelijkheidsdag in Indonesië
3 oktober	Dag van de Duitse eenheid
11 november	Wapenstilstandsdag Eerste Wereldoorlog
1 juli	Afschaffing van de slavernij

Oplossing pagina 9.

Hoe kan jij vrede en vrijheid maken...

Bekijk al deze acties voor vrede en vrijheid. Zet een + als het haalbaar is voor je en een - als je denkt, dat ga ik echt niet doen.

- 1 Post een foto met iets dat vrede betekent voor jou.
- 2 Groet een dakloze of straatnieuwsverkoper. Kijk niet weg.
- 3 Neem een mooie gewoonte over uit een andere cultuur en doe dat vandaag.
- 4 Pomp stiekem de fietsbanden van je zus/broer/moeder/vriendin op.
- 5 Haal een foto van een nieuwssite en maak een meme over vrijheid.
- 6 Lach veel en help anderen om te lachen.
- 7 Maak met je klas een tekening waar anderen vrolijk van worden.
- 8 Denk na over een vooroordeel van jezelf en probeer deze te ontmaskeren.
- 9 Bedenk wie er allemaal voor jou zorgt. Voor wie zorg jij?
- 10 Leer het woord vrijheid zeggen in 5 talen.
- 11 Zoek uit welke monumenten er over de Tweede Wereldoorlog in je wijk of dorp staan.
- 12 Wees aardig tegen een nieuwe klasgenoot. Het is spannend ergens nieuw te zijn.
- 13 Help iemand met leren, daar leer je zelf ook van.

- 14 Laat iemand voorgaan in de bus of in de winkel.
- 15 Doe je mond open als je ziet dat iemand gepest wordt.
- 16 Vraag een oude man wat hij vroeger voor werk deed.
- 17 Denk als een astronaut: we hebben maar één aarde. Wat ga jij dan doen?
- 18 Bedank de schoonmaker in de school of op het station.
- 19 Zoek uit waarom je de game Fortnite wel/niet leuk vindt.
- 20 Ruim met je vrienden drie minuten afval van de straat op.
- 21 Vraag een oude buurvrouw hoe ze leefde als kind.
- 22 Doe bij een ruzie iets totaal anders, bijvoorbeeld de ander alleen maar gelijk geven.
- 23 Sta elke dag tien minuten stil bij wat je doet of leer mediteren.
- 24 Verstop een klein cadeautje in de tas van iemand uit je klas.
- 25 Zeg goedemorgen tegen vijf mensen als je naar school fietst.

Ideetje

Belletje lellen is heel spannend, maar ook heel leuk. Leg een zakje met zonnebloemzaad of een klein cadeautje voor de deur van iemand, dan aanbellen en keihard weggrennen. Kijk van achter een heg of geparkeerde auto stiekem naar de reactie van de buurman. Eerst kijkt hij heel boos, maar als hij het pakje ziet, kijkt hij blij.

Wat vind je van dit DOEboek?

Post een foto van jou en het DOEboek op @, geef je mening en deel het met @vredekunjeleren #doeboekvrijheid

 Dans op muziek over een mooie wereld.

bit.ly/dbvrijheid4

75 JAAR
VR/VRIJHEID

Stichting Vredeseducatie
Peace Education Project

vuurrood
communicatie en educatie